

ԱՍԻԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՅՈՒՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՍՏԱՆԲՈՒԼ

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԷՍ
ԱՄՍԵԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱՌԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԵՆ - ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՓԵՏՐՎԱՐ 1884

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հնդերոպական նախածանցակ.....	Հ. ՍԵՐ. ՏԷՐՎԻՇԵԱՆ
Մեղունեռու պատմություն.....	Ն. ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆ
Կենսաբանություն, Շրջառություն արեան.....	Ռ. ՌՕՊԷՆՍՈՆ
Արտաբուրություն հարստություն.....	Պ. ՆԵՎԼՐՈՒՋ
Բոց արեգական (Գ. Ֆլամալիոն) Թարգ ..	ԼԵԻՈՆ
Պատմ. Ռուսաց վաճառակ. (ՇԷՐԷ) Թարգ...	ՄԱՐԿՈՍ ԱՂԱԲԷԳԵԱՆՑ
Մայայի արքի. Կինն	ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐԵԱԿՈՒՆԻ
Արդի Հայերեն.....	ԳՐԱՍԷՐ ԱՏՈՍ
Ալվաքի Օսմառ (Lors Պայրլն) Թարգ. ...	Թ. ԿԷՋԻՐԵԱՆ
Երգին ճգովն (Ալան) Թարգ.	Ռ. Յ. Պ.
Մարդիկ և իրք	ՀՐԱԶԵԱՅ
Բարեգեան նամականի	ԼՈՒՏԷՍ
Արեւիք օրաբերք	

Կ. ՊՈՂԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԱՐԵԱՆ

1884

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

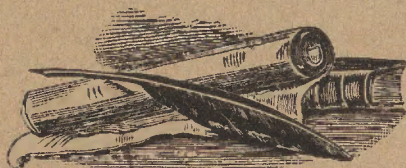
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏԵՐԵՆ - ԽՐԱԿՐԱՊԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

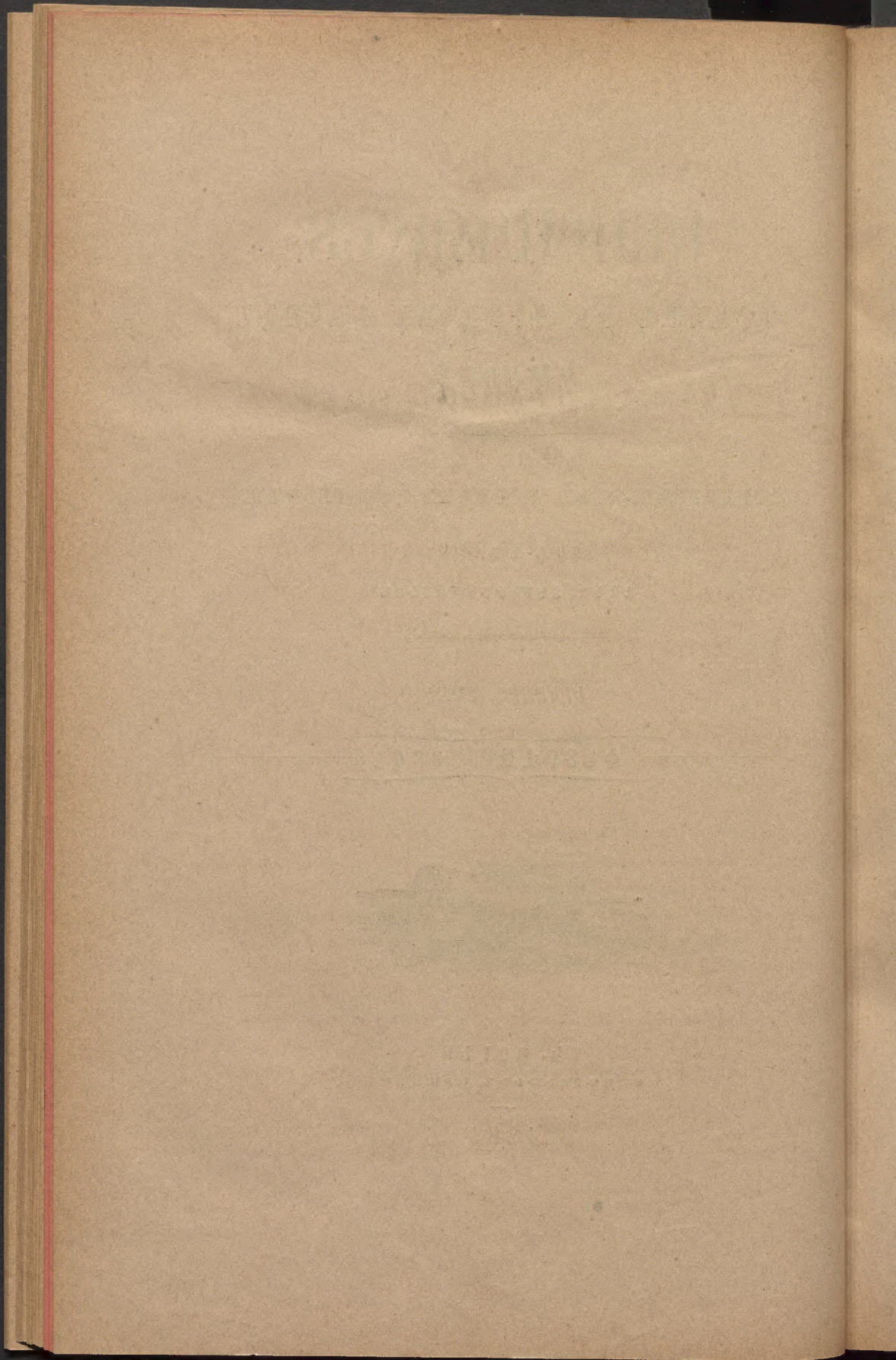
ՓԵՏՐՎԱՐ 1884

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1884

ՅՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀՆԴԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՆԱԽԱԺԱՄԱՆԱԿ

Ա

ԱՆԱՄՆԱԲՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

Զլերանց երե նուաճեն կամք իւր ,
Վրնջէ ձի եւ հնազանդի նգորին .
Ցուլ որ չտայն կապել՝ լինի անձնատուր ,
Զխրովստ քիկունսն խոնարհեցուցանէ :

ՍՈՓՈԿԼԷՍ

Եթէ մէկն հայտական գիւղ մը մտնէ , ուր տակաւին խաղա-
ղական կեանք մը շնորհուած է վայելել , կը դմայի կը մնայ՝
տեսնելով հզօր լանջագեղ եզն որ պարանոցը խոնարհու-
թեամբ լծին կը կարկառէ , հեզիկ կափն որ յորդաբուխ ստին-
քը կթուհւոյն կը յանձնէ , գեղմտախիտ ոչխարաց հօտն որ
փարախէն արօտ կը խուժէ խայտալով , հաւատարիմ պահա-
պանը՝ շունն ալ ետեւէն , որ քծնելով հովուին ակնարկու-
թեանց կը սպասէ : Աս հանդէսն որ տեսնէ մարդ՝ կրնայ
թերեւս կարծել թէ մարդու եւ անասնոյ սոյն յորաբերու-
թիւնն այնչափ բնական է որ երբեք այլակերպ չէր կրնար
եղած ըլլալ : Սակայն այդ հեշտական տեսիլն արդիւնք է
թերեւս հազարաւոր տարիներու կրթական աշխատութեանց
ու վատաւից , որոնց մեծ կարեւորութիւնն այնչափ ակնե-

րեւ չ'երեւար, վասն զի հանապազորդ տեսութեան ու վարժութեան զարմանք չի կրնար պատճառել: Սակայն ինչպէս որ ուրիշ նկատումք մը արուեստական կրակին գիւտը աննման գործ մըն է մարդկային պատմութեան մէջ, այսպէս ալ ոչինչ նուազագոյն արժանիք ստացած է քաղաքականութեան եւ յառաջադիմութեան մասին այն ժողովուրդն, որ անտառաբնակ կամ դաշտագնաց ցուլն իւր վարակին մէջ բնակեցուցած է նախ:

Հարաւային Գաղղիոյ խոռոչներուն եւ Բեզգիոյ մէջ, — որուն բնակիչներն եւրոպիոյ մամուլին եւ ռնգեղջիւրին ժամանակակից կ'ապրէին, եւ յղիւած կայծքարէ գործինքն եւ նոյն իսկ խեցեղէն անօթներ կը գործածէին, — չեն գտնուած այնպիսի ոսկրոտի, սրոնցմէ կարենայ հետեւցունել թէ նոյն ժամանակն ընտանի անասունք կային: Նախնի բնակիչք Դանիոյ գոնէ չունն ընտանեցուցած էին: Երբ եւրոպացիք Ամերիկա անցան՝ միայն փերուացիք լաւա եւ ալիւսա կոչուած երէներն իրրեւ ընդատուն կենդանի կը ճանչնային:

Ձի գլացուիր թէ հին աշխարհի քաղաքակիրթ աղգերն երբ սկսած են անասուններն ընտանեցնել, Նեպոլի գետածորոց եւ Եփրատայ ու Տիգրիսի միջովայրաց բնակիչներն նաեւ այս նկատումք քաղաքականութեան ուղեցոյց եղած կ'երեւին: Նոյն իսկ պատմական աւանդութեան սահմանն անցնելով եթէ հասնինք այն ժամանակներն՝ երբ սեմական լեզուներն ու ազգերն միութեան կապը չէին խզած դեռ, կը տեսնենք որ անասնոց նուաճումն ու բուծումն շատ յառաջացած էր արդէն: Կը գտնենք որ էշ, ուղտ, այծ, ոչխար, արջառ, շուն եւ գուցէ թէ նաեւ ձի սկսած էին շատոնց ուպատուորել անոնց:

Նոյն իսկ Հնդեւրոպացիք իրենց բաժանումէն շատ յառաջ տւելի յառաջագէժ էին այն ցեղերէն, որոնք դեռ այսօր լեռնաժայռից եւ Միսիսիսի գետին մէջ լայնատարած մարգագետինները կը թափառին ցլու որսորդութեամբ: Նախկին Հնդեւրոպացին պաճարաբոյժ էր, հօտն էր իր հարստութիւնն ու մարտին նպատակը, ապրուստին ու հագուստին աղբիւրը: Տարակոյս չկայ՝ ինք ալ երբեմն ունեցած էր խոնարհադոյն վիճակ մը, եւ մինչեւ կրնայ խնդիր ըլլալ թէ

արդեօք անձին զօրութեամբ եթէ դրացի ազգաց օրինակաւ
Հնդկերոսական տնտնարուծութիւնն երեւան եկած է :
Սակայն իտե՛թով պիտի տեսնենք ստորեւ որ հնդկերագա-
մայր նախալեզուին մէջ հնագոյն ընտանի անասնոց անուն-
ներն այնչափ ընդատուն կերպարանք ունին, որ օտարու-
թեան կասկածը բոլորովին կը փարատեն : Դարձեալ նախա-
ժամանակեան անտնարուծութեան մասին մեծ կարեւորու-
թիւն ունի պախրէ (¹) բառն, որ հասարակաց հաւաքական
անունն էր անասնոց, որոց հետ նոյն են Լատիներէն pecu-s,
Գոթացերէն faibu, Զանգերէն եւ Հնդկերէն պասու, ու-
րոնք հնդիկ պաս (ամուր կապել, պնդել) արմատէն ա-
ծանշած են : Թերեւս ընտանի անասունները պախրէ « կապ-
եալք, կաշկանդեալք » կ'ըսուէին այն երէց հակադրու-
թեամբ, որոնք արծակ համարձակ կը յաճէին : Հօտը՝ նա-
խաժամանակին ինչպէս վերագոյն ըսինք եւ Տախիաստ ալ կը
վիայէ, — միակ աւ սիրական գոյքն էր եւ մեծ պատիւ ու-
նէր աներկիւղ հովիւն, Յուն. ποιμήν, որ իր հօտն ոչ միայն
անտառաբնակ գաղաններէն, այլ եւ մարդ թշնամիներէն կը
պահէր, որոնք դեռ կը պարծէին արջառագերծութեամբ
(արջառոց յախշտակութեամբ) βροχασία, եւ զօ-պն որ բուն
կովսարան կը նշանակէ, վեդայից մէջ քաղաւոր նշանակու-
թեամբ դորձածուած է, որուն հետ համեմատելու է Հոմե-
րոսի ποιμήν λαῶν (հովիւ ժողովրդոց) բացատրութիւնը :

Բայց անտնարուծութեան մէջ կարեւոր դերն ունէր ար-
ջառարուծութիւնն, որ կը հետեւի նախաժամանակին յա-
տուկ մանրամասն անուններէն, որոնք արջառոց տարիքն ու
սեռը կը ցուցնեն : Յիշատակենք Հնդ. ուկշան, Գոթ. aubsa
եզն : — Հնդ. սրուրա, Զնդ. usaurա, Յուն. ταῦρος Լատ.
taurus Գոթ. stiuր, հին սլաւ. snurр, եւ Հայերէն դուար եւ

(¹) Պախրէ՝ պախու-է հնագոյն ձեւին փոփոխումն է, այսինքն որչափ
կ'երեւայ եւ այլուր ալ արդէն մեկնած ենք (եւրպազունսի մէջ) r վ ի
ծնունդ է : Պախու-ց (սանձ=կապ) բառին մէջ, որ պախրէ քառին հետ
լծող է եւ նոյն պաս (կապել) արմատէն ելած է, աւ ձայնաւորն ան-
վթար մնացած է : Դիւսողութեան արժանի է պախրէին՝ ակաւսուձ եւ ինչի
(ինչպէս Լատիներէն pecus եւ pecunia) նշանակութիւնն, որմէ կրնանք
թերեւս հետեցնել որ մեր Հայ հնագոյն նախնեացն ալ միակ ստացուածքն
էր պաճարն, որով իրենց թէ զգեսք եւ թէ կերակուր կը ճարէին :

ցուլ՝ վերջինը բուն հայածեւ: — Հնդ. go. Զնդ. qau, Յուն. βοῦς, Լատ. bos, Հին սլաւ. гово-бегу, Նոր բարձր գերմ. kuh եւ Հայ. կով: — Հնդ. վասսւն, Լատ. vacca կով: — Հնդ. վասսա, Լատ. vitulus, Յուն. ἰταλός որք (հորթ), սւա-տի եւ իրալիս բուն Որբասսան, Որբուց տեղիք կը նշանակէ:

Կովն, որ ծնուն պէս Հնդեւրոպացեւ ազգաց առասպե-լական դադաւարաց մէջ անձկապէս հիւսուած է, կենդա-նութեան առեւն կրկին պաշտօն ունէր: Մէյ մը նախածամե-նակին կրթնասու կենդանին, մէյ մըն ալ բուն կառածիդ բեռնաբարձ գրաստն էր: Սպաննուէլէն ետեւ միւր կ'ուս-ուէր, մորթէն՝ վահան, աղեղնալար, տիկ, փոկ, գլխանոց եւ այլն կը շինուէր:

Փոքր եղջերուարաց մէջէն ոչխարն ու այծն անտարակոյս ծանօթ էին նախածամենակին եւ վերջինը՝ կերեւայ թէ բնագաւառին լեռնային կողմերն աւելի կը դարմանուէր: Թէ մեր Հնդեւրոպագար՝ նախնիք այդ երկու կենդանիներուն ծանօթութիւնն ունէին, նախ՝ յայտնի է նոյն անտառնե-րուն միւրքան անուններէն, որ շատ դուստր լեզուներուն մէջ կը գտնուին: Համեմատէ Հնդ. ալի, Յուն. ὄvis, Լատ. ovis, Հին բարձր Գերմ. auwi, Հին սլաւ. ուլիս, եւ Հայե-րէն աւ-դի-ք: Դարձեալ Հնդ. աջա, Յուն. αἴξ, եւ Հայերէն այծ: Երկրորդ՝ որ ասոնց ընտելացումը կը յիշատակուի Հնդեւրոպատոհմ ազգաց քաղաքակրթութեան պատմութեան հնագոյն դարերուն մէջ, ինչպէս Բիգվեդայի Հնդկաց, Ա-ւեսթայի Երանեանց, Հոմերոսի Յունաց եւ հին Հռովմայեց-ւոց քով եւայլն:

Այս երեքցեղեան կենդանիներն՝ արջառն, ոչխարն ու այծը թէեւ չկարենան զլացուիլ Հնդեւրոպացւոց ամենահին ժա-մանակին իրեւ ընդատուն կենդանիք, անդին հիմնական կասկած կրնանք տածել միւս չորքոտանիներուն ընտանու-թեան վրայ, որոնք հիմա շատ ազգաց գեղացիներուն գա-ւիթին ու գոմքը կը բնակին: Եթէ ընտանի խոզէն սկսինք, թէեւ ասոր անունն ալ Հնդեւրոպացւոց շատ լեզուներուն մէջ կը գտնենք, — Յուն. ὄvis, Լատ. sus, Հին բարձր Գերմ. su, Հին սլաւ. սլինիյա, եւ Զնդ. հոն, թերեւս նաեւ Հնդ. սոն-կարա (կինձ, վարազ): Նոր Պարսկ. چخو եւ Հայ.

խող, սակայն խողարածութիւնն անծանօթ է վեգայի եւ Սւետադայի, նոյնպէս նախնի Սեմացւոյ ու Բարեւայւոյ: Ընդհակառակն հարեւանցի հայեցուած մը Ուգիտեւսի խողից հարըստութեան, կը հարկադրէ ընդունիլ թէ Համերական դարուն ծանօթ էր խողը, միայն թէ արջառի, ոչխարի եւ այծի համեմատութեամբ զոհի համար շատ ցանցաւ գործածութենէն կրնայ հետեւցուիլ թէ Յոյնք այս կենդանին յետոյ ճանչցած են: Նոյնպէս Իտալիոյ մէջ հին ժամանակէ վեր ընտանեցուած կ'երեւի խողը, վասնզի խողացի շօնին (suovetaurilia) ամբողջացուցիչ մասն էր: Եթէ այս յարաբերութիւնները մասածենք, եւ նկատենք նաեւ, որ Եւրոպայի Հնդեւրոպացւոյ լեզուներուն մէջ նոր եւ նախապէս ստուգիւ խոնիր նշանակող — Յուն. πόρος կամ. porcus, հին բարձր Գերմ. farah, հին Սլաւ. արասեն — բառ մը երեւան կ'երլէ, ան առեն կրնանք ենթադրել որ խողարածութիւնն հսկադործական բազմապատիկ յառաջադիմութեանց հետ Եւրոպայական Հնդեւրոպացւոյ մէջ նախ սկսած է տարածուիլ, վասնզի խողն աւելի նստող եւ հողագործ ժողովրդեան մէջ կրնայ դարմանուիլ եւ հանգիստ բնակարան գտնել:

Քաղաքակրթութեան սլատմութեան մէջ կարեւոր խնդիր մը լուծուած կ'ըլլայ եթէ կարենայ որոշուիլ թէ ձիւն, զոր Հնդեւրոպացիք անտարակոյս կը ճանչնային, — Հնդ. ասլա, Զնդ. ասլա, Յուն. ἵππος, կամ. equus, հին բարձր Գերմ. ehu, Լիթ. aszwa, — արդեօք ընտանի անասնոց կարգն անցած էր կամ թէ Հնդեւրոպացիք ձիադարմանք էին արդէն: Վասն զի աս աղնուական երէին նուաճումը, որուն նուախն վրայ անվեհեր հեծեալը կայծակի արագութեամբ կը սլանայ սմբակատրոփ, նախատեսմի մը փայլ ու փառք եւ յատուկ նկարագիր կը շնորհէ: Աս նկատմամբ վճիռ մը տալու մենք չենք համարձակիր, միայն այսչափ կրնանք տեղեկացնել թէ թեր ու դէմ շատ հմուտ լեզուագէտ անձինք գրած են, թէ եւ անոնց կարծիքն աւելի հաւանական կ'երեւայ մեզի, որոնք խնդրոյն ժխտական կողմը կը միտին: Դարձեալ աս մասին զխողութեան արժանի կէտ մըն է կարծենք նոյն կենդանւոյն հատարակող անուան մեր հայաբուն հնագրողմ լեզուին մէջ սգախիլը. վասնզի ասլա, որմէ շատ

բարդ բառեր ունինք. — ասպարէզ, ասպատակ, ասպագէն եւայլն — նոր Պարսկերէն اسب բառն է: Թէ այս երեւոյթն արդեօք լոկ պատահականութիւն մըն է եթէ իրաց հնագոյն կերպարանը կը ցուցնէ, այդ պիտի քննենք երբ հայական նախածամանակին վրայ հասենք:

Զիւլարութիւնն ոչ Հոմերոսի Յունաց եւ ոչ Րիզվեղայի Հնդկաց ծանօթ էր, իսկ Աւետալի Երանեանք որ նոյն արուեստին հմուտ կը հանդիսանան, հաւանական է որ չուրջ թափառող թուրք-թաթարական ազգերէն սորված ըլլան:

Դարձեալ ձիւլարութեան բացատրութիւններն ազգակից լեզուները նոյն չեն գործածեր եւ համեմատութեամբ նոր են ակներեւ. Յուն. ἵππεύω ձիախարել եւ ἵππεύς ձիաւոր, Լատ. equitare եւ eques, իսկ նոր բարձր Գերմ. reiten կը նշանակէ բուն փարել, երթալ, Յուն. φέρεσθαι. Նոյն իսկ Տա- 8 կիսոս, որ Գերմանացւոց ձիաւարժ մէկ տոհմն ալ գիտէ յիշատակել, ասոնց հետեւակ ղինուորն աւելի յաջողակ կը ցուցնէ — plus penes peditem roboris. Դարձեալ ձին եթէ նաեւ իրրեւ կառածիգ երիւար գործածուէր, կարծելու չէ թէ ծանրաբեռն կառաց կը լծուէր, — այս պաշտօնն եզր կը վարէր — այլ հնագոյն Յունաց, Հնդկաց եւ Երանեանց սովորութեան համեմատ՝ Հնդկերոտացւոյն արագալաց մարտակառքը կամ թեթեւաչու վազէն կը ձգէր:

Թէեւ այսպէս տարակուսական մնայ ձիուն իբրեւ հեծա- այլ նելի եւ կառածիգ անդրուար գործածութիւնը, սովոյն չի կրնար կարծենք ուրացուիլ՝ որ նախածամանակին մէջ գոնէ կէս վայրենի վիճակի մը մէջ երամովին կը դարմանուէր (մեր ասպրանդակակալն բառն արժանի է դիտողութեան աս կողմանէ), վասնզի միտն ու կաթն Հնդկերոտացիին իբրեւ սնունդ կը գործածէր: Դարձեալ ինչպէս որ ընդունելի է որ Արիք ձիաբուծութիւնն սկսան գործադրել երբ դեռ մէկ ժողովուրդ կը կազմէին, այսպէս ալ հաւանական է որ նաեւ Եւրոպացիական Հնդկերոտացւոց մէջ նոյնն այնպիսի ժամանակ մը տարածուած ըլլայ, երբ լեզուաւ դեռ չստ մօտ էին ի-րարու: Դիտելու արժանի է որ ասոնք ինչպէս խողի (խոճկոր) նոյնպէս ձիու կարիւնն յատուկ բառով կը բացատրեն որ ի-րենց հասարակաց իսկ Արեաց անձանօթ է — Յուն. πῶλος, Գոթ. fula, Հին բարձր Գերմ. falo, ձիու կորիւն:

Հնդեւրոպացիներէն յառաջ ձին իրենց սպասաւորութեան սկսած էին գործածել նախապարմ Սեմեանք, որոնց պատե-
րապնաց մէջ մարտակից նժոյգ մըն ալ կը գտնէ Գ. Հումմել,
Ասիէ զատ եգիպտացւոց ձիու տուած անունն ալ, Սեմեան-
ներէն փոխառութեան կառիւթ կուտան: Իսկ Թուրք-Թա-
թարական վաշկատուն տոհմերն ալ Հնդեւրոպական աղգաց
պէս հասարակաց բառ մը ունին որ նոյն է ճշգիւ մեզի ծա-
նօթ Թուրքերէն تى բառին հետ, եւ անուանուած է այսպէս
تى անեալ եւ تى نوسنوز բայերուն ար արմատէն, ուստի
եւ այս ժողովրդոց մէջ ձին իր յորջորջումն առած է որոս-
քնդոս ընթացքէն, որուն նման նշանակութիւն մըն ալ կը
ցուցնէ Հնդեւրոպացւոց հասարակաց բառն ասլա, աս (սրա-
նալ, սլանալ) արմատէն իբրեւ արշաւասոր, արնրաց կեն-
դանի ըմբռնուելով:

(Շարունակելի)

Հ. ՍԵՐ. ՏԵՐՎԻՇԵԱՆ
Մ. Ո.

ՍԵՂՈՒՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆ

[Հարկ չը կայ մեր ընթերցողաց ներկայացնել մեր նոր աւ-
խասակից Պարոն Նազարեթ Տաղաւարեանն, արդէն ծանօթ
Հայ ժողովրդեան՝ իր երկրագործական օգտակէ դասախօսու-
թեամբ, որ ժամանակէ մը հետէ կը հրատարակուին Մասիս
օրաքերքին մէջ եւ որք ակործանօք կը կարդացուին: Անկա-
րօյ էնք անհարբեռութեամբ ընդունիլ Հանկիսիս պատուարժան
աւխասակցաց դասուն մէջ՝ Սեբասացի երիտասարդ Հոդագէսն,
որ նիւթական աննպաստ պայմանաց մէջ՝ իր անխոնջ աւխա-
սութեան եւ անդրդուելի հաստատման շնորհիւ ի Գոսն-
սա յաջողած է հինգ վկայական եւ երկու մրցանակ ստանալ.
1. Վկայական գործնական Հոդագործութեան. 2. Մեքիքի
երկրագործական վարժարանէն՝ վկայական տեսական եւ գործ-
նական երկրագործութեան համար. 3. Բարիզի Ծառաբուծու-
թեան վարժարանէն՝ վկայական, նուէր եւ մրցանակ՝ երեսուն
ուսանողաց մէջ առաջինն հանդիսանալով. 4. Վկայական եւ

մեղանակ Բարիգու Այգերանութեան վարժարանէն, երկրորդն ըլլալով 25 աշակերտաց մէջ. 5. Վկայական Բարիգի երկրագործական համալսարանէն, չորրորդն հանդիսանալով 44 ուսանողաց մէջ: Կը յուսանք թէ՛ Պարոն Տալաւարեանին ի մօտոյ Հողագործական պատճօնէութեան կողմէն իր արժանեաց համեմատ պատճօն մը շնորհուի, որով պիտի կարողանայ յօգուտ հանուր Օսմանեան հայրենեաց ի կիր արկանել իր բազմազան տաղանդներն եւ անժխտելի կարողութիւններն. եւ կը հաւատանք թէ՛ մեր հայրենասէր աշխատակիցն իր զբաղմանց մէջ ալ պիտի շարունակէ պարբերական հրատարակութեանց միջոցաւ ծաւալել Հայ ժողովրդեան մէջ իր գիտական եւ մասնաւորապէս հողագործական ամենօգուտ ծանօթութիւններն:]

Կենդանեաց շարից մէջ իւր աշխատասիրութեամբն, բնական իմաստութեամբն, եւ սքանչելի գործերով ամենէն հետաքրքրականն մեղուն է, որ արգար իրաւամբ 'ի հնոց անտի փիլիսոփայից գիտնոց եւ կենդանաբանից ուշադրութիւնն գրուած է: Արիստոտէն եւ Վերթիլէն կ'սկսի նոցա կենաց իմաստասիրութիւնն. ամեն դարու մէջ կենդանաբաններ ջանացին նոցա կենաց դաշտնիքներն հետազօտել. միայն վերջերս Աւանտէն, Մառալտի, Ռէօմբու եւ Պօնէ գիտնոց աշխատութիւններն ամենէն արգասաւոր եղան, բայց նոցա գաղտնեաց ամենանուրբ եւ կնճռոտ մասերու գիւտն եւ լուծումն Հիւպէոսի վերապահուած էր. այո՛, այո՛ կոյր երեւելի կենդանաբանին՝ որ կենդանաբանութեան եւ մասնաւորաբար մեղուներու գաղտնեաց անսահման սէր ունենալով՝ իւր կնոջ եւ նամանաւանդ իւր Գրանսուա Պէռնէն հաւատարիմ ծառային ձեռնաուղեմով՝ 30 տարիներ շարունակ աշխատելով՝ կարողացաւ լուծել բազմաթիւ ճշմարտութիւններ, որք մինչեւ այն ատեն թանձր քողով մը ծածկուած էին գիտնոց տեսութենէն եւ կամ նոցա բացատրութիւնն կը տարբերէր կենդանաբանից քիմաց համեմատ: Իւր լուծած գլխաւոր ճշմարտութիւններն են, մայր մեղունն օդին մէջ զտւողորէն, աշխատողաց դասուն սեռն, մայր մեղուներու մենամարտն, մեղունաց ճարտարապետութիւնն, մեղրամոմի արտադրութիւնն, եւն եւն:

Սոցա պատմութիւնն սկսելէ առաջ կը յիշեցնեմ թէ Հիւ-
սէի նման կոյրեր բազմաթիւ են. կան կոյր բանաստեղծ-
ներ, քերթողներ, գիտուններ, գրագէտներ, քաղաքագէտ-
ներ եւ փիլիսոփայներ. կարծես նախախնամութիւնն զմարդ-
մէկ անհրաժեշտ անդամէ մը զրկելով՝ փոխարէն ուրիշ յատ-
կութիւններ կը սփռէ, որպէս կոյրերու սրամտութիւնն
եւ երեւակայութիւնն:

Մեղուններն խումբ խումբ կը բնակին արհեստական կամ
բնական փեթակ անուանեալ ծակերու մէջ. բնութեան մէջ
աշխատասիրութեան ամենամեծ օրինակն կրնան համարուիլ:
Նոցա աշխատութեան եւ սովորութեանց նկարագիրն ընելէ
առաջ անամբ նախ նոցա կազմութեան կարեւոր կետերն քննել:

Մեղուի խումբ մը երեք դասերէ կը բաղկանայ, մայր մը,
գործաւորուհիներ եւ արուներ. առաջի երկուքն խայտոցներ
ունին որ իրենց իբր վէճ կը ծառայէ 'ի հարկին: Գործա-
ւորուհիներն աշխատող մասն կը կազմեն. այլոց նման երեք
զոյգ ոտքեր ունին, ամեն մէկն 5 ական յօդերէ բաղկացեալ.
սոցա ոտից երրորդ յօդերու ներքին կողմն՝ մազերէ ամենա-
նուրբ վրձիկներ կազմուած է, որոց նման մարդիկ չ'են կա-
րող արհեստիւ շինել. այս վրձիկն իւր վրայ քսուած սերմ-
նախոշիներն (բոյիւն) հաւաքելու եւ վրան մաքրելու կը դոր-
ծածէ: Վերջին ոտից երրորդ յօդերու դուրսի կողմն կողո-
վածեւ խորութիւն մը կայ, ուր կը հաւաքեն իրենց քաղած
սերմնախոշիներն եւ ականամոմն (փոթօլիս): Գործաւորու-
հիներն սենին նաեւ մեղրամոմ արտադրող մասններ (կլանս),
որք նոցա փոքրին օղակներուն տակ կը գտնուին: Գամբ նկա-
րագրել նոցա ամեն մէկուն պաշտօնն: Մայրն, որ յանիրաւի
երբեմն թագաւոր կ'անուանուէր եւ այժմ թագուհի, մէկ
ընտանիքի մէջ մէկ հատ միայն կայ. իւր գոյութիւնն ան-
հրաժեշտ է խումբին գոյութեանն համար. երբէք չ'աշխա-
տիր, ոչ վրձին ունի եւ ոչ կողով. իւր միակ պաշտօնն է ձուեր
ածել, կենացը մէջ անգամ մը միայն կ'արգասաւորի. ասիկայ
բաւ է մինչ իր մահն հաւկիթ ածելու, երբեմն 5-4 տարիներ
կրնայ ապրիլ. Մայրն մասնաւոր հոտ մ'ունի: Գործաւորուհի-
ներն խումբին մեծագոյն մասն կը կազմեն, փեթակի մը մէջ
մինչ 40-30 հազար կը գտնուի. սոքա ամուլ է գեր են, իրենց

պաշտօնն է շարունակ աշխատել եւ խումբին ամեն կարգի պէտքերն հոգալ, ինչպէս մեզը քաղել, նորածիններն սնուցանել եւ խնամել, բնակարանն թշնամեաց դէմ պաշտպանել, զայն մաքրել, հովահրել եւն. որոց ամեն մէկուն վրայ մի առ մի պիտի խօսիմ: Արդէն պատահութիւն ունեցայ իրենց յատուկ եղած գործիքներն եւ դէնքն նկարագրել, որոց կիրառութիւնն պիտի տեսնամք քիչ մը վերջ: Գործաւորութիւններն օտար մեղուներու ոխերիմ են իսկ իրերաց վրայ կը գուրգուրան, տարի մը հազիւ կ'ապրին. եթէ իրենց ծննդեան յաջորդ տարին ողջ մնան, գարունին քանի մը ամիս աշխատելէ վերջ կը մեռնին: Այրերու միակ պաշտօնն է խումբին մայրն արգասաւորել անոնցմէ միայն մին կը հասնի այս նպատակին: Երբէք չ'են աշխատիր. արդէն սովորեցանք թէ աշխատելու գործիք չ'ունին, իրենց կեանքն ուտելով եւ քնանալով կ'անցնեն, մեղուի ընտանեաց աւելորդ բեռերն են եւ ասոր համար է որ, մայր մեղուի արգասաւորելէ վերջ, գործաւորութիւններն զայնս կ'սպաննեն իրենց խայթոցներով. կը փճացունեն նոյն իսկ՝ այն պահուն արու արագերով հաւկիթներն եւ թրթուրներն (լաւ): Սոցա կեանքն երկու երեք ամիս հապիւ կը տեւէ, հետեւաբար մեղուի խումբն ընդհանրապէս մայրէ մը եւ գործաւորութիւններէ կը բաղկանայ:

Արգասաւորութիւն. Մայր մեղուն իւր ծնունդէն 6-7 օր վերջ արբունքի հասած է, դուրս ելնելով փեթակին չորջն դառնալէ վերջ՝ կրկինն ներս կը մտնայ, նորածին արուներն ետեւէն կը չրջին, քառորդի մը չափ փեթակին մէջ հանգիստ ընելէն վերջ, կրկին դուրս կ'ելնայ եւ կը հեռանայ, արուներն կը հետեւին եւ ամեն մէկն կը ջանան զայն արգասաւորել. վերջապէս անոնցմէ մին միայն կը հասնի նպատակին, մայրն արգասաւորուելուն պէս կը վերադառնայ իւր փեթակին, արուներու խումբն կը հետեւի, արգասաւորող արուին տրանգամն կոտրած եւ մայր մեղուին ծննդական գործարանաց մէջը մնացած ըլլալով՝ քիչ ժամանակէն արուն կը մեռնի, իսկ մայրն փեթակն հասածին պէս, մեծ խնամք կ'ընդունի գործաւորութիւններէն, որք նախ արուին արանգամն կը հասնեն, զայն կը վրձինեն, մեզր կուտան, եւն:

Ձուածութիւն. Մայրն արգասաւորութեան 11 երրորդ օրն

կ'սկսի ամեւ, հաւկիթներն պատրաստուած բջիջներու մէջ
կը զետեղէ. շարունակ կ'ածէ, եթէ արտաքին պատճառ մը
չ'արգելէ, առաջին տարուան ձուերն գործաւորուհի արտադ-
րողներ են. ձմեռն չ'ածեր, բայց գարունին սկիզբն շարունակ
կ'ածէ ձմեռուան փնտսներն լեցնելու համար, այս անգամ մի
քանի արու հաւկիթներ ալ կ'ածէ: Միջին հաշուով տարին
40-100 հազար հաւկիթ կ'ածէ, մի քանի կենդանարաններ
200-250 հաւկիթ համրած են:

Հաւկիթ ամեւն արգասաւորութեան հետ յարաբերութիւն
չ'ունի. չ'արգասաւորուելով ալ կրնայ ամեւ, բայց արգասիք-
ներն միայն արուներ են եւ ասոր ապացոյց գործաւորուհի-
ներն որ երբէք չ'են արգասաւորուիր երբեմն հաւկիթ կ'ածեն,
բայց միայն արուներ կ'արտադրեն: Արգասաւորուելով սերմն
բամբուշտի մը մէջ կը լեցուի, ամեն ամեւու՝ մաս մը հաւկի-
թին հետ խառնուելով էգ ձուեր կ'արտադրէ եւ 'ի հարկին
սերմին հաղորդակցութիւնն կտրելով՝ արու ձուեր կ'ածէ.
իւր ձերութեան՝ սերմն հատնելով միայն արուներ կ'արտադրէ:

Ինչպէս կը տեսնամք գործաւորուհեաց հաւկիթներն ամե-
նէն չատ են. արու ձուերն խիստ քիչ են, իսկ մայր մեղու
արտադրողներն միայն երկու երեք հատ են: Այս ամեն
կարգի ձուերու յատուկ բջիջներն տարբեր են, արուներու
ձուեր պարունակելու յատկացեալներն քիչ մը միայն գործա-
ւորաց բջիջներէն մեծ են, իսկ մայրերու կամ թագուհեաց
խուցն խիստ մեծ է եւ տարբեր ձեւով շինուած: Եթէ մայրն
ձուերն սխալ զետեղէ, գործաւորուհիներն տեղէն հանելով
յրենց յատուկ բջիջներու մէջ կը դնեն:

Չուափքրումն (էքլոդիօն). Չուերն փեթակի բնական ջեր-
մութեամբ (30°)ն կրնան հասուննալ, հաւկիթներն ածուելէն
երեք օր վերջ թրթուրներ կուտան, զայնա բուժանող գոր-
ծաւորուհիներն (որք ամենէն ծերերն են եւ ասկից զատ ու-
րիշ գործողութեան չ'են զբաղիր) նոցա մեղրախառն սերմ-
նափռչի կը մատակարարեն, բջիջներու յատակն լի է այս
սնունդով՝ այնպէս որ թրթուրն բերանն բանալով կրնայ ճա-
շակել. գործաւորուհիներու եւ արուներու տրուած սնունդն
մի եւ նոյն է, միայն մայրերուն կը տարբերի որ աւելի մեծ
քանակութեամբ սերմնափռչի կը պարունակէ: Հինգ օր այս-

սկէս աճելէ վերջ (արուններու համար վեց օր) զայնս խնամող գործաւորուհիներն մեղրամամով խցեկին կափարիչը կը գոցեն, թրթուրն կ'սկսի մետաքս արտադրել որով զինքն կը շրջապատէ, այս մետաքսեայ պատեանին մէջ կնքուած կը մնայ. այս գործողութիւնն գործաւորուհեաց համար երկու օր, արուններու համար երեք օր, իսկ մայրերու համար օր մը միայն կը տեւէ. եւ վերջապէս այս վիճակին մէջ (հարսնեակ) գործաւորուհիներն 10 օր, արուններն 12 օր, իսկ մայրերն 6 օր կենալէ վերջ կատարեալ մեղրելի կը վերածուին, իրենց բջիջի կափարիչն կրծելով դուրս կ'ելլան: Այսպէսով գործաւորուհիներն 19-21 օրէն, այրերն 24 օրէն, իսկ մայրերն 15 օրէն կը կատարեւրագործուին:

(Շարունակելի)

Ն. ՏԱՂԱԻԱՐԵԱՆ

ԿԵՆՍԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՇՐՋԱՌՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵԱՆ

Պատմական. — Կալիէն գիտէր արդէն թէ արիւնը երակներու մէջ կը շրջի, եւ Վէգալ հասկցած էր թէ սրտին աջ եւ ձախ խոռոչները իրարու հետ հաղորդակից չեն:

Միշէլ Սէրվէ խելամոած էր թէ այդ երկու խոռոչներուն մէջ հաղորդակցութիւնը թոքերուն միջոցաւ միայն կըրնար լինել, եւ ֆատրիչիոս Տ'Ագուաբանտանթ սեւ երակներուն մէջ արեան գէպ 'ի կեդրոն (սիրտ) ընթանալը 'ի վեր հանած էր: Բայց ոչ ոք ճշգիւ գիտէր թէ գիւրդ արիւնն կազմաւորութեան բոլոր մասանց հետ 'ի շոշափ գայր, եւ ինչ էր շրջառութեան բուն մեքենականութիւնը: Այդ փառքը վայելել արժանացաւ Անդրիայի գիտունն Հարվէյ: Անդրիայ թագաւոր Շարլ Ա. ամէն արտօնութիւնը տուած էր իւր բժշկին հետամուտ լինելու այս գիւտին: Նշանաւոր

վինտսօրի պարտէզը օրօրան եղաւ Հարվէյի այդ կարեւորագոյն գիւտին: Մեծանուն գիտունը, տասն եւ հինգ ամեր, անդուլ անդադար միցեցաւ իւր ժամանակին գիտնոցը դէմ՝ որոնց վերջապէս ընդունել տուաւ իւր գիւտը (1615-1629): Մի քանի մութ կէտերը իւրոյս հանեց ապա նշանաւոր գիտուն մը Մալբիկի:

Ընդհանուր գաղափար մը շրջառութեան վրայ. — Շրջառութիւնը արեան անդադար շարժումն է կարգ մը խաղովակաց մէջ՝ որոնց ամբողջութիւնը ոստախիտ ծառայ մը կը նմանի: Այդ ծառին արմատն է սիրտը, ցողունն է աօրքը սուած գլխաւոր երակը եւ ոստերն են սոյն մեծ երակէն բաժնուող փոքրիկ երակները: Ընդհանրապէս երակները երկուքի կը բաժնուին, ոմանք կեդրոնախոյս են, եւ կը կոչուին արթեր. այլք կեդրոնահաս են եւ կ'անուանին վէն (սեւեւորակ): Այդ երկու տեսակ երակներուն մէջ կը գտնուին խիստ նեղ խողովակաց ցանց մը՝ որք մազանման երակք կը կոչուին:

Փոքր ինչ ծանօթութիւն տանք նախ սրտի վրայ: Սիրտը՝ կուրծքին ձախ կողմը, եւ երրորդ եւ վեցերորդ կողերուն մէջտեղը, երկու յարկի վրայ շինուած չորս սենեակով տան մը պէս է: Այդ սենեակներէ իրենց վրայի սենեակներուն մէն մի դուռ բացուած է, բայց խրաքանչիւր սենեակ իւր կից սենեակին հետ հաղորդակցութիւն չունի: Պէտք է գիտնալ որ աջ կողմի վերի սենեակը սեւ երակներէն եկած սեւ արիւն կ'ընդունի, եւ որովհետեւ այդ սենեակը վերոգլորեալ դռան մը միջոցաւ կը հաղորդակցի իւր վարը գտնուող սենեակին հետ, այդ սեւ արիւնը առանց փոփոխութիւն մը կրելու կ'անցնի աջ կողմի վարի սենեակին: Այդ սենեակը, բաց յայն դուռէն՝ որ վերի սենեակին կը բացուի, ունի դուռ մ'ալ՝ որ հաստ երակի մը միջոցաւ հաղորդակցութեան մէջ կը դնէ զինք թոքերուն հետ: Կը հասկցուի որ այդ հաստ երակէն պլախ անցնի սեւ արիւնը եւ պլախ հառնի թոքերուն՝ ուր նորագոյն թաղանթ մը կ'անջրպետէ արիւնը օդէն: Ահա հոս է որ արիւնը կենսանորոգ փոփոխութիւն մը կը կրէ, այսինքն կ'առնէ օդին թթուածինը եւ կը թողու իւր ածխածինը եւ սեւ արիւնը կը լինի կարմիր: Իսկ յե-

տոյ: — Յետոյ, վերկենցաղեալ արիւնը ուրիշ կարգ մը խողովակաց մէջէն անցնելով կը դառնայ սրտին ձախ կողմի վերնայարկ սենեակին՝ որ նոյնպէս դուռ մ'ունենալով վարի սենեակին թոյլ կուտայ արեան որ հոն անցնի: Ահա հոս է որ կը սկսի մի ուրիշ դուռով աօրք անուն մեծ խողովակը զոր բներակ (բունն երակաց) պիտի յորջորջեմ այսուհետեւ: Պէտք է զիտնալ որ թէ՛ սիրտը եւ թէ՛ երակները առաձգական կազմութիւն մ'ունին:

Այժմ կը մնայ հասկնալ թէ ինչպէս կը շարժի արիւնը այդ առաձգական խողովակաց մէջ: Ասոր խելամուտ լինելու համար պէտք է բնադիտական ինչ ինչ ծանօթութեանց դիմել, սակայն անհնար լինելով աստ երկարօրէն խօսիլ անոնց վրայ, պարզ բացատրութեամբ մը պիտի շատանանք: Երբ ջրհանի մը ձողը շարժենք, կը տեսնենք որ ջուրը խողովակէն հոսել կը սկսի, բայց երբ շարժումը դադարեցունենք, ջուրն ալ հոսելէ կը դադրի: Ինչպէս հոսեց ջուրը եւ ինչո՞ւ դադարեցաւ: — Երբ քիսքօն ըսուած ձողը ջրհանին մէջը կ'ելլէ եւ կ'իջնէ, անոր մէջի օդը հեռուցեալ կ'անօսրանայ՝ սրով եւ ճնշումը կը նուազի. եւ զի արտաքին օդի ճնշումը աւելի է քան գներքինն, ջուրը կը բարձրանայ խողովակին մէջ շնչունելու համար այն ունայնութիւնը՝ որ կը գոյանայ բխթօնին շարժումներով: Բայց երբ սա՝ դադարի շարժելէ, օդին ներքին թէ՛ արտաքին ճնշումները իրարու հաւասարելով ջուրն ալ հոսելէ կը դադրի: Նոյնպէս է նաեւ սրտին համար, առաձգական այն դործարան ամեն անգամ որ կը կծկի, ճնշում մը ըրած կը լինի արեան վրայ՝ որ կը սկսի ընթանալ երակներուն մէջ:

Արդեօք սրտին այդ կծկումը իրական է թէ՛ մտացածին: — Զայդ հասկնալու համար բաւ է բանալ կենդանոյ մը կուրծքին ձախ կողմը՝ ուր յայտ յանդիման կը տեսնուի սրտին դործողութիւնը: Բացէք օր մը գորտի մը կուրծքը եւ հանեցէք անոր սիրտը, որ շատ դիւրին գործ մ'է, եւ պիտի տեսնէք թէ յիրաւի սիրտը սքանչելի եւ կանոնաւոր շարժման մը ենթակայ է: Այժմ պիտի լուծեմ սրտին շարժման յօդուածոյ մեքենականութիւնը:

Ասոր համար, օգտակար կը թուի ինձ հետեւեալ ցուցակը

դենէ հոս որ շատ կը դիւրացնէ սրտին շարժմանց կարգն ու կանոնը:

ՎԵՐՆԱՅԱՐԿ	1	2	3	4	5
	Կծկում	Հանգիստ	Հանգիստ	Հանգիստ	Հանգիստ
ՎԱՐԻ ՑԱՐԿ	Հանգիստ	Կծկում	Կծկում	Կծկում	Հանգիստ

Քիւս եւ Տիւլսլ

Այդ ցուցակէն կը տեսնուի որ սրտին ամէն մէկ շարժումը հինգ հաւասար ժամանակներու կը բաժնուի: Առաջնոյն մէջ վերնայարկ սենեակները (oreillettes) կը կծկին եւ արիւնը կը վանեն վարի յարկին սենեակներուն (ventricule), որոնք անշարժ կը մնան այդ միջոցին: Երկրորդ, երրորդ եւ չորրորդ ժամանակներուն մէջ վերնայարկը չգործեր, կը հանդէի, մինչ վարի յարկը կը կծկի, եւ այդ կծկումով աջ սիրտը արիւնը թոքերուն կը վանէ եւ ձախ սիրտը մարմնոյն բոլոր մասոցած մասերուն: Հինգերորդ ժամանակին մէջ բոլոր սիրտը դործադուլ կ'ընէ, կը հանդէի:

Ահա այս է համառօտիւ սրտի ամբողջ շրջառութիւնը: Պէտք է խօսինք քիչ մ'ալ թէ ինչպէս կ'ընթանայ արիւնը երակաց մէջ:

Երբ սիրտը կծկելով, կը վանէ արիւնը երակաց մէջ, սոքա իրենց կազմուածքին մէջ առաձգական տարերք պարունակելով՝ կ'ընդարձակուին ճիշդ այնպէս՝ երբ շաւրիք խողովակի մը մէջ ուժգնասէս փշուի, խողովակը կ'ուռի, կը հաստնայ: Բայց այն ինչ կը դադրի շարժիչ զօրութիւնը (կծկումը), առաձգական զօրութիւնը միանալով կծկիչ զօրութեան՝ զոր ունին այդ խողովակները կազմող դնդերային թելերը, յառաջագոյն եւս կը վարէ արիւնը: Ինչո՞ւ երբ դիակի մը արքիւ կոչուած երակները գննենք, արեան նշան չենք տեսներ. որովհետեւ այս երակներուն յօրինուածին մէջ դնդերային թելեր կը գտնուին որոնք կծկիչ զօրութեամբ մը օժտեալ

են, եւ այնու կը պարպեն բոլոր արիւնը զոր կը պարունակեն:

Հարց մ'ալ, եւ վերջացնենք: Արիւնը ամէն տեղ միեւնոյն արագութեամբ կ'ընթանայ: — Ո՛չ, այլ ընդհակառակն այնպիսի երակներ կան 'ի նրբագունից (մազակերպ ցանց) ո՛ւր արեան շրջառութիւնը կարի յամրացած է: Ասոր բնագիտական պատճառներն են հետեւեալները:

1°. Արեան շիջիւմը խողովակներուն պատերուն. 2°. Բազում ճիւղերու բաժանուիլը. 3°. Առընթերակաց դորձաբանաց գիւնդութիւնը երակաց ընդարձակուած տունը. 4°. Երակներուն խաւն ինչ երկնալը. 5°. Նեղ միջոցէ մը ընդարձակ միջոցի մը անցած տուն արեան ընթացքին յամրանալը եւն: — Ահա կարճ 'ի կարճոյ արեան շրջառութեան գլխաւոր պայմանները. մնացած ինչ ինչ կարեւոր ծանօթութեանց համար ուրիշ առթի մը կը սպասեմ:

Ռ. ՌՕՊԷՆՍՈՆ

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

(Ծարուակութիւն Ա. Շրջանի ԺԲ. քիւնն)

Թե ինչպէս կարեւր աշխատութիւնը առաւել արդիւնատու ընէ: — Գլխաւոր խնդիրն սլարտ է լինել զաշխատութիւնն ըստ կարելւոյն առաւել արդիւնաւոր անելոյ միջոցը գտնել, այսինքն չափաւոր մի աշխատութենէ ըստ կարելւոյն հարստութիւն քաղել: Ուստի այս նպատակին հասնելոյ համար պարտաւրջ ամենաօգտակար կերպիւ աշխատիլ, այսինքն ինչպէս որ գիւրին է տեսնել:

1. Ի բարեյարմար ժամանակի.
2. Ի բարեյարմար տեղոջ.
3. Բարւոյ եղանակաւ:

1. Աշխատիլ 'ի բարեյարմար ժամանակի. — Բնականաբար ամենայն ինչ իւր ամենայարմար ժամանակին պէտք է կատարել, եւ այն ատեն երբ կը նախատեսեմք թէ՛ մեր աշխատութենէն ամենաառաւել արդիւնը սլտի կարենամք քա-

ղեկ: Ձկնորսն կ'որոսայ այգուն այգունին, կամ երեկոյին ուշ տուն երբ՝ ձուկն առաւել որսացուելոյ ենթակայ է. ագարակապետն կը հնձէ երբ արեգակն կը լիայլի. Ձաղացաւանն կ'աղայ իւր ցորեանն յորժամ՝ հողմն կը վիշէ, կամ երբ գետակն լի կը հոսի. նաւապետն առագաստները կը բանայ երբ հողմն եւ մակընթացութիւնն ու ծովուն տեղատուութիւնը յաջողակ են իրեն: Երկարժամանակեայ մի փորձառութեամբ երկրագործն ուսած է թէ՛ տարւոյն եղանակներն առաւել յարմար են այլ եւ այլ աշխատութիւններն ի գործ դնելոյ համար. գորնան կամ աշնան կը ցանէ, ձմեռն աղբ կը տեղափոխէ երբ հողը սառած է. ու գործելոյ այլ ինչչունի, զիւր ցանկապատներն ու խրամները կը յարգարէ: Վերջապէս կը հնձէ՝ երբ հունձքը հասուննայ ու օդը պայծառ լինի:

Նորվեկիացի գիւղացիք յուլիս եւ օգոստոս ամսոց մէջ ժրութեամբ կ'աշխատին խոտ կտրելոյ եւ ըստ կտրելոյն շատ յարգ չինելոյ: Տարւոյն այս եղանակին բնաւ փայտի վրայ չեն մտածեր, քանզի լաւ գիտեն թէ իւրեանց երկայն ձմեռան մէջ բաւական ժամանակ պիտի ունենան փայտ կտրելոյ: Երբ ձիւն լերան բոլոր խոռոչներն լեցնէ՝ գիւրաւ պիտի կտրենան ծառերն մինչ ցգետին բերել որ ձեանց հաւմամբ ուռած պիտի լինի, որով առանց մի նոք աշխատութեան կոճկերն կը քշուին ու կը տարուին մինչ ի քաղաքներն ու նաւահանգիստներն: Շատ լաւ կանոն մ'է չ'տնել այսօր, ինչ որ վաղը հաւանականաբար առաւել դիւրութեամբ պիտի կտրենամք անել: Սակայն պատուականագոյն կանոն մ'է նաեւ չը թողուլ վաղուան՝ ինչ որ այս օր առաւել դիւրութեամբ կտրելուք անել: Սակայն որպէս զի կտրենամք սպասել եւ ամեն տեսակ աշխատութիւն կատարել ի լաւագոյն ժամանակի, պարտիմք բաւական դրամադուլս ունենալ որպէս զի այն միջոցին ապրիմք:

2. Աշխատիլ ի քարեշարնար տեղոց: — Պարտիմք նաեւ ամեն տեսակ աշխատութիւն իւր ամենայտրմար տեղն կատարել: Շատ պարագայից մէջ եղելութիւնն այնքան բացայայտ է որ դիտողութիւնն այլանդակ կարէ թուիլ: Ոչ ոք կը խորհի աւաղուտ դաշտաց մէջ պտղատու ծառեր տնկել, կամ ժայռից վրայ ցորեան սերմանել. ոչ անշուշտ, որովհետեւ

այդ աշխատութիւնն բոլորովին պարտաւր դացած պիտի լինի։
Ուրիշ պարագայից մէջ լայնութեան ստորիճանի խնդիր մ'է
այդ. աստ կարելի է, այս ինչ բանն մի քիչ գոյանալ, սա-
կայն այլուր կարելի է նա առաւել գոյանալ։ Անկլիոյ հարա-
ւային կողմը, բացօգեայ վայրից մէջ որթը կարէ մշակուիլ։
Ժամանակաւ Անկլիական խաղաղէ գինի շինած են։ Սակայն
խաղաղը Գաղղիոյ, Սպանիոյ, Տաճկաստանի, Գերմանիոյ, Ի-
տալիոյ առատարեւ բլրոց վրայ շատ աւելի լաւ կը մշակուի,
եւ գինին դոր վերոյիջեալ ժայռից մէջ մի եւ նոյն աշխատու-
թեամբ կը պատրաստեն՝ քանակութեամբ շատ աւելի աստու
է եւ տեսաւով ալ անհամեմատ կերպով ընտիր։ Նոքա ու-
րեմն որք գինեգործութեամբ կուզեն զբաղիլ՝ աւելի լաւ
կանեն եթէ վերոյիջեալ երկիրներէն մին երթան, կամ լաւ
եւս ասեմ, թողուն որ Գաղղիացիք, Սպանիացիք, Տաճկաս-
տանցիք, Գերմանացիք եւ Իտալացիք գինեգործութեամբ
զբաղին։

Անկլիոս բերրի մի երկիր եւ խոնաւ մի կլիմայ ունի, որք
նպաստաւոր են խոտեղէններ բուսցնելոյ, եւ հետեւաբար
անկլիացի ագարակատէտաց լաւագոյն գործն պիտի լինի տը-
ջառներ մեծցնել, եւ կաթ, կարագ եւ պանիր արտադրել։

Որպէս զի աշխարհս ըստ կարելւոյն հարստանայ՝ պէտք է
որ ամեն երկիր այն բաները արտադրելոյ զբաղի, զորս ա-
մենէն առաւել զիւրութեամբ նա կարէ արտադրել իւր
գտնուած պարագայից մէջ, եւ իւր միւս պէտքերն օտար
տուրեւառով հայթայթէ։ Միացեալ-Նահանգներն կարեն ան-
ուսհման քանակութեամբ բամպակ, արմուիք, խոզի ճարպ,
միս, սլաուզներ, քարիւղ արտադրել, ի բաց թողեալ ու-
կին, արծաթն, պղինձն եւլն։ Աւստրալիան, Նոր Զելան-
տան եւ հարաւային Ամերիկան բուրդ, կաշի, շաքոր,
սննդատու իրք կարտադրեն՝ ի բաց թողեալ ոսկին, պղինձը
եւ ադամանդներն։ Իսկ Ափրիկէի այրեցեալ գօտւոյն պատ-
կանեալ մասն արմաւենւոյ իւղն, փղոսկրն, եւ եթ կար-
տադրեն։ Հարաւային Ամերիկան լի է արջառներով որոնցմէ
ճարպ, կաշիներ, ոսկորներ, եղջիւրներ, եւ մնի վտուութիւնք
կը հանեմք, եւլն։ Չինաստանն մեզ մեծագումար քանակու-
թեամբ թէյ կը խրկէ, որոց կը կցէ նաեւ մետաքս, կոճա-

պըլպեղ (գէնճէֆիլ) եւ ուրիշ հազարաւոր այդ տեսակ բեր-
քեր : Հնտկաստանը մեզ կը տայ զիւր բամպակը , լեղակը ,
բրինձը , արմուիքը , շաքարը , համեմները , եւ այլ եւ այլ ու-
րիշ բերքեր : Աշխարհիս մէն մի մասը այնպիսի հարստու-
թիւններ ունին զորս ուրիշ երկիրներէ առաւել զիւրութեամբ
կարէ արտադրել , եւ եթէ խմսատութիւնն վարէր զմարդիկս
եւ զաղդութիւնս , վաճառականութեան ըստ կարելոյն ա-
ղատութիւն պիտի տային՝ որպէս զի ամեն բան այն վայ-
րին մէջ արտադրուէր յորում իւր արտադրութիւնը ամենէն
քիչ աշխատութիւն կը պահանջէ :

5. Թե՛ քարոսք եղանակաւ աշխատեցն ինչ ե. — Ինչ որ ալ
լինի տեղւոյ մը մէջ 'ի գործ գրուած ճարտարութեան տե-
սակը , պարտիմք այնպէս վարուիլ որ ամեն գործաւոր լա-
ւագոյն եղանակաւ աշխատի , այսինքն թէ իւր աշխատու-
թիւնը չը կորսնցունէ՝ եւ սխալմունքներ չը գործէ : Բազում
զանազան եղանակներ կան մի եւ նոյն աշխատութիւնը ընե-
լոյ համար , սակայն որպէս զի 'ի նոցանէ լաւագոյնը ընտրէ ,
պէտք է որ գործաւորը ուշիմ եւ վարժ լինի , կամ գտնէ
տեղեկութիւն եւ վարժութիւն ունեցող մարդոցմէ հսկուի :
Պէտք է նաեւ , ինչպէս աւելի հեռուն պիտի տեսնեմք , աշ-
խատութեան մէջ մեծ մի բաժանում , այնպէս որ ամեն մարդ
այն գործն ընէ զոր լաւագոյն կերպիւ կարէ կատարել :

(Շարունակելի)

Պ. ՆԵՎՐՈՒՋ

ԲՈՅՔ ԱՐԵԳԱԿԱՆ

Այն պարզ գաղափարը զոր ի սկզբան տուած է մարդոյ
բնութեան տեսարանաց զիտուլութիւնն՝ ընդհանրապէս փո-
փոխուած , այլակերպուած եւ մերթ եւս բոլորովին ջնջուած
են երեւութից գիտական լուծմամբն : Բայց յաճախ ալ գիւ-
տոց յառաջատուական ընթացքն՝ իւր մասին՝ դասական տե-
սութիւններն այլազանելով՝ վերադարձուցած է մտքերն հին
կարծեաց եւ կենդանացուցած է այն (պարզ) գաղափար-
ներն , տալով նոցա նոր մարմին եւ նոր կեանք : Այսպէս
եղած է Արեգական համար ալ :

Արդարեւ, մեր դարուն, բանաստեղծութեան եւ երաժշտութեան մէջ միայն կը խօսէին Արեգական բոցերուն վրայ: Կարծես թէ այս անուան տակ զիցաբանական բուրում մի կայր, զոր պարտէին ցնդեցուցած լինել դարերն երկար ժամանակէ ի վեր: Մանաւանդ Գ. Հերշելի աշխատութիւններէն ի վեր, այսինքն՝ անցեալ դարու վերջերէն ի վեր, արւելքեան աստղն կորուսած կը թափ իւր հուրերն: Գիտեմք որ, աստուածաբանական պատճառաց համար, Հերշել բնակելի եւ բնակեալ կը համարէր զԱրեգակն: Ուիլսըն եւ իւր ժամանակակիցը Կընդունէին թէ Արեգական դուռն, երկրադնդիս նման սեղմ, սրպէս թէ շրջապատուած էր շողշողուն ամպոց յաւիտեանական գմբէթով պսակուած անհուն միջուկորտէ մի: Այս տեսութիւնն ընդունուեցաւ մեր դարու առաջին կիսուն աստեղագէտներէն: Արեգական ամբողջական խաւարմանց ժամանակ զիտած էին արդարեւ կարմրագոյն կարկառումներ՝ Լուսնոյ եզերքէն դուրս ցլցուած, եւ լուսաւոր ամպեր առ կտիս կենդրոնական աստեղ շուրջն. բայց չէին հաւանած Արեգակուն ընծայել զայնս, եւ մինչեւ իսկ, 1851 ասորիլ 21 ի խաւարումէն յետոյ, երբ զննողաց մեծամասնութիւնն համամիտ էր այս ճշմարտութեան, Պ. Ֆէյ կը պնդէր տակաւին թէ տեսարանական պատրանք էին նոքա միայն: Մի քանի տեսականականք, թագաւորէ տւելի թագաւորականք, Կըսէին մինչեւ իսկ թէ ոչ միայն Արեգակն վառ չէ, այլ նաեւ ճշմարիտ կոյտ մ'է սառուցի, եւ թէ այն լուսաւոր ջերմութիւնն զոր Կընդունիւմք անտի՝ ենթակայական երեւոյթ մ'է:

Ահաւասիկ այժմ՝ Արեգական բոցերն կենդանացած են այլ եւս չմարելու պայմանաւ: Այս ԲՈՅՔ յորջորջումն աւելի յարմար է նոյն իսկ երեւութին բնութեան քան զարդիս գործածեալ կարկառունք, ուռոյցք, ժայռնունք, անկյ յորջորջումներն. որովհետեւ այդ (բոցք) բառն աւելի կը պատասխանէ զննեալ պատկերաց թեթեւութեան եւ անհաստատութեան, օգտյին, չոգիացեալ եւ իւրեանց տեսանելի լուսոյ նշոյլներն փոփոխող ճեւոց եւ արեգակնային միջուկորտի ջերմացուցիչ միճակին, որոյ ծոցոյն մէջ կ'արտադրի եւ կը ցնդի ջրածինն անհնարին ջերմութեամբ կիզեալ: Նոյն իսկ

երկրի վրայ կան բազմապիսի բոցեր: Առանց այլաբանութեամբ զեղծանելու, միթէ չեմք տեսներ երբեմն նոյն իսկ ցուրտ բոցեր: Շրջմովի հուրն, որ գիշեր տեսն զերեզմանաց վրայ կը թռչտի, բաց յապշեալ ականատեսին մտաց, ազդած է միթէ ուրիշ բանի: Հիւսիսայգի ծիրանեգոյն նշալքն բեւեռական մթնոլորտին չափ պաղ չեն: Ի՛նչ հակապատկեր այս անվստահ բոցերուն եւ այն հնոցի բոցերուն միջեւ, որք հրահոսան կը հեղուն աւազուտ կաղապարաց մէջ ակնախափող պղպշակօք բորբոքեալ մետաղն որ կը ընու ճուլարանն տապալեղց ջերմութեամբ: Ի՛նչ անդունդ ընդ մէջ այն մեղմ եւ լռիկ բոցոյն որ թռչելով կը հեռանայ մարեւոյ մերձ մոմէն եւ այն վառօղի ապշեցուցիչ փայլակին, որ կը սրայթի յընթացս իւր ախռելով երկաթի բեկորներ եւ մահ: Այս միակ բառով բացատրուած տարրաբանական եւ բնագիտական երեւութից զանազանութիւնն եւ այլակերպութիւնն կ'արդարացնեն լիովին այս բառին (բոցք) ընդհանուր գործածութիւնն արեգակնային ուռոյցներու:

Պ. Ֆլամարիան

(Շարունակելի)

Թարգմանեաց. — ԼԵՒՈՆ

Պ Ա Տ Մ ՈՒԹ Ի Ի Ն

ՌՈՒՍՍԱՅ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

(Շարունակութիւն)

Երկրում գտնուած բացի մի քանի ամենահին արհեստագործութենէ, ինչպէս, կաշու, առագաստացու կտաւի եւ չուանի եւայլն, ձեռարհեստները Ռուսիաում բերողներն եւ զան օտարազգի գաղթողները, մանաւանդ գերմանացի գաղթողները: 1702 թուին, մի Ուխազ այդ գաղթողներին ամենաընդարձակ իրաւունքներ եւ արտօնութիւնք չնորհեց: Օտարազգի արհեստագէտներն ամեն մեծ քաղաքներում տարածուեցան, որպէս զի այդ քաղաքներում բաւական աշա-

կերաներ առաջ բերելով՝ յետոյ համարհեաւորապէս կարգաւորուին: Ստիպեցուցին առհասարակ ապօրինի ալեքանց գործաւոր լինելու եւ այն ճորաները, որոնք մի արհեստ էին սովորում, կարող էին լինում 50 րուբլի վճարելով իրենց տէրանցը՝ ազատութիւն ձեռք բերել: Ստիպան հեռուստի գաւառներում, որ շատ հեռու էր հրապօրեւելու կտմաւոր դաղթականներին, պատերազմում ընկած Շուքտացի գերիներ զրկուեցան: Այդ գերիներին է պարտական Տօբօլսկ քաղաքն իր շինութիւնը: Պետրոս՝ բաւական չլինելով արուեստները ճանաչել, ուղեց նաեւ փորձել ձեռագործ ձեռարուեստներն էլ ծաղկեցնել: Նա ուղեց մտցունել Ռուսիաում ինչ որ տեսած ունէր այդպիսի բաներ Հոլլանտաում, Անկլիաում եւ քիչ յետոյ Թրանսիաում: Այդ բանում իր պաշտպանող եռանդն իրան խիստ հեռուն քչեց տարաւ, վասն զի չոգարանի (serre) մի տունի պահպանելու համար, պէտք եղաւ տուրեւառիկ դրութեան ամենաարտարոց սկզբունքների դիմել, որն որ թէեւ վերջն ու վերջն իր ամբողջ եւ լիքը գործածութիւն ստացաւ: Յատուկ մի ժողով հաստատուեց, ձեռարհեստագործերի ժողով եւ լիքը բռնով փող եւ արծաթ սփռուեցան: Օտարաղջի տարապաղործներն կանխիկ ահագին գումարներ ստացան, մաքսէ եւ ուրիշ տուրքէ ազատ կացան եւ կարող եղան յետգառնալ իրանց երկիր իրանց շահած ամբողջ հարստութիւնով. իրանք եւ իրանց դործաւորները գինուորական ծառայութեանն սլրժան եւ իրանց բերքերը ծախելու մենալաճաւութիւն վայելեցին: Այդ կերպով հիմնուեցան չաքարի զտարաններ, վառօդարան, արջառախ, թղթի, առագաստացու կտաւի, մետաքսեղէնի, սեպտակի դէնքի եւ հրապէնի գործարաններ, որոնք, ամեն մարդ կարող է հասկանալ որ՝ միմիայն արգելագործեան միջոցով պահպանուեցան, կամ թէ խիստ սահմանափակ օրէնքներով, օտարաղբաց միջոցութեան դէմ: Սակայն մի քանի ձեռագործ ապրանք դուրս ածելու թողուեցան, որ աճեց քանի որ Ռուսաց բարք եւ վարք եւրոպացիանում էին արքունական ներդրութեան ներքեւ:

Առեւտրական նաւարկութիւն ստպացնելու համար պէս պէս աուրբեր հաստատուեցան: Որ եւ է նաւ, որու մէջ օ-

տարականը նաւաստիներին քսուորդէն աւելի չէին, աղգային էր անուն հանած եւ վայելում էր նաւարկութեան տուրքերէ երրորդ մասը եւ, 100 ին էլ 23 մի մասն իր բարձած բեռի համար՝ իր տալու մաքսէն: Օտարական նաւ գործածող Ռուսը 100/3 մի նուազում ձեռք էր բերում: Սակայն այդ տրամադրութիւնք միշտ ճշգրտութեամբ չպահպանուեցան: Առեւտրական նաւարկութիւնը մի եւ նոյն քայլով առաջ չէր գնում ինչպէս զինուորական նաւականութիւնը: Յովային վաճառականութիւնը չկարաց գործ տեսնել առանց օտարական նաւերու գործակցութեան: Նկատելու արժանի մի բան, մինչեւ՝ գրեթէ բոլոր ծովային աղգաց մէջ առեւտրական նաւերը զինուորական նաւերէն առաջին եղած, զրա հակառակն տեղի ունեցած Ռուսիայում:

(Շարունակելի)

ՍԱՐԿՈՍ ԱՂԱԲԵԳԵԱՆՅ

Մ Ա Յ Տ Ա Ի Ա Ռ Թ Ի Ի

Կ Ի Ն Ն

(Շարունակութիւն)

Կնոջ խնդրոյն նկատմամբ ցարդ տեղի ունեցած վիճարանութեանց մէջ, յաջո քննադատից, արական սեռի գերազանցութիւնը սորա պատեհազմական հանգամանաց մէջ յայց արուած է:

Մեզ համար ամենայն ինչ սովորութենէ կախումն ունի:

Ոչ ամեն այր մարդ հաւատարապէս զօրաւոր է եւ ոչ ամեն կին հաւատարապէս տկար, կան կիներ իսկ որոց ֆիզիզական ոյժն խիստ աւելի է քան այր մարդու ոյժն:

Գեղացի կիներ՝ ընդհանրապէս քաղաքացի կիներէ անհամեմատ աւելի զօրաւոր է, առոյգ ու առաջ, որ անհաշտ արդիւնքն է գլխաւորաբար աշխատութեան, այսինքն կըրթութեան եւ հրահանգի, ինչպէս եւ մաքուր օդի եւ սնունդի:

Այսպէս է նաեւ արանց մասին, քաղաքացի այր մարդուն

այդ թերին՝ կը լրացնեն մարմնամարդն, զինստաղն, որ-
սերթն, լողալն եւ այլ յատկապէս որոշեալ եւ սահմանեալ ա-
մեն հրահանգներն, իսկ իդակոն սեռն հոս իսկ գրկուած է
է գրեթէ այդ կարեւոր հրահանգներու առաւելութիւն-
ներէն:

Եթէ ենթարկենք կիկն եւս պատերազմական կրթութեանց,
անշուշտ այր մարդուն չափ պիտի պատերազմի. թէպէտ եւ
մենք չենք փափաքիր որ արուի այդ կրթութիւնն կանանց,
քանի որ այսօր, յայն քաղաքակրթութեան, պատշաճ
սրբազայն եղբայրապանորթն է, որոյ բարձման համար
եւս սկսուած է ջանքեր լինել եւ միջոցներ ձեռք առնուիլ.
վստահ ենք՝ որ գերութեան եւ ուսման շնորհիւ, պիտի հաս-
նինք, թէ ոչ մենք՝ անշուշտ մեր սերունդներ, այն երանելի
աւուր, յորում պիտի պարզուի Աշխարհիս վրայ Մարդկայ-
նութեան ծխածանագոյն դրօշն, ՚ի նշան խաղաղութեան
գրեւով այն անմահ նշանաբանն որ է — «Հաւասարութիւն,
Եղբայրութիւն,» փոխան այն բաժանմանց, անջատմանց
գոյնգգոյն բւրաւոր դրօշներուն, որոց իւրաքանչիւրին
ամեն մէկ ծալքին մէջ պահուած կը մնան կրից ու ցամաքաց,
փառասիրութեան ու եսութեան այլանդակ ու ագեղ ոգի-
ներն:

Սակայն օրինակներ չեն պակսիր մեզ, համոզուելու հա-
մար թէ կիկն այր մարդու չափ արտօս է եւ արի:

Գլելիա Հռովմայեցի հռչակաւոր դիւցազնուհին, որ
Հռովմ պաշարող Եօրոսրացւոց Պօրսէննա թագաւորին
պատանդ արուած էր, Տիփերիս գետէն լողալով փախաւ
կարկուտի պէս թափող նետերու եւ նիզակներու տակ եւ
վերադարձաւ Հռովմի հայրենիքն, զոր կը սիրէր, հիացում
ապրեւով նոյն իսկ թշնամոյն:

Դեռ կու գան մեր միտք, Ժանն ար Ֆռանս (1464—1505),
Ժան ար Նաւուս (1297—1305) Գաւնոյի թագուհին, որ
1284 ին Յիւլիոս-Պէլ անուն իշխանին հետ ամուսնանալէ
վերջն ալ իրեն վերապահեց անկողնուած կրկրներուն վար-
չութիւնը. Նաւուսէն վաճեց Վալաքիոնայիս զՎասթիլոյիս
փշրելով միանգամ այն Պառի կոմսին բանակն՝ որ գրաւած
էր Շամբանի նահանգն, սորա թուր Ժանն երկրորդ 1528

—1550), ժանն ար Ֆլանտորը՝ (1542) որ նշանաւոր հանգիստացած է երկու ժաններու հռչակաւոր պատերազմին մէջ. ժանն ար Բանթիէվաը՝ (1540), ժանն Հաշիթ ար Պօվէ որ լուի մեռաւաներորդի օրով, Պուրկօնի դքսին, Շառլ Լը Թէմէսէսի հետ ունեցած պատերազմին մէջ այնքան քաջութեամբ պաշտպանեց քաղաքն թշնամոյն դէմ 1472 ին. Այսպէս զիւցազնուհին է, որ ուրիշ բազմաթիւ կանանց առաջնորդելով, քաղքին պարիսպներուն վրայ ելած եւ կորցած է թշնամի զինուորին ձեռքէն Պուսկինեօններու դրօշն, երբ նա կը փորձէր բերդին վրայ պարզել զայն: Այս քաջագործութեամբ ոգեւորեց պատապարեալներն օքք արիւթար վանեցին թշնամին:

(Շարունակելի)

ԱՐԵԱԿՈՒՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԷՆ⁽¹⁾

Լեզուի խնդիրն սկսաւ վերստին յուզուիլ Հայ մամուլն մէջ, յօդուածի մ'առթիւ՝ հմնալից որքան բորբոքալից՝ զոր Ֆռանսահայ բառագրքի հեղինակ Պարոն Նորայր Բիւզանդացին հրատարակեց Մաւխ օրաթերթին մէջ, ի պատասխանի Պարոն Մեսրոպ Նուպարեանի նոր Ֆռանսահայ բառագրքին յայտարարութեան իրեն պատկան ինչ ինչ կետերուն: Յօդուածոյն վերջաբանին մէջ, Պարոն Բիւզանդացին ազգային դրեթէ բոլոր դրագիտաց — զորս երկար ցանկով մը յախանէ յանուանէ կը յիշէր — հրաւէր կը կարգար աղերսանօք, որպէս զի պաշտպանեն իր բառագիրքն ընդդէմ Զմիւռնացի բառագրքին անխիղճ քննադատութեանց: Պարոն Նորայրի ցանկին մէջ անուանեալ դրագիտաց երեքն աստարեւելի իջան. Ես Մաւխի յանձնած էի յօդուածս, երբ օր մը վերջն յիշեալ օրաթերթին մէջ ընթերցայ Մի աշխարհաբարեաւ ստորագրութեամբ նամակ մը, յորում պատուարժան յօ-

(1) Ի Մաւխ հրատարակուի յօդուածոյս մէջ ըսի թէ գուցէ նոյն տեսութիւններն ընդլայնեմ երիտզունսի կամ Շարժումի մէջ. սակայն երկու հանգիստներն ալ բաւական լայն չեն, որպէս զի շարժում ըստ կամի նոցա մէջ:

դուածադիրն ազդու կերպիւ կը բողոքէր Պարոն Նորայր Բիւզանդացիին գէմ, որ կը թշնամանէր ուշիարհաբար լեզուն, այլ չէր պատասխաներ աշխարհաբարի այն հզօր պաշտպանողականին դոր կը պարունակէր Պարոն Մինաս Զերայի Ազգային դասխարակութիւն անուն գիրքն. Բիւզանդացւոյն բառագրքին նկատմամբ ալ կարծիք կը յայտնէր, գրեւով թէ յոռւն օրինաց եւ մարգարեից չէ գոյն գործն. նամակագիրն՝ հակառակ Պարոն Նորայրի՝ նորաբանութիւն չէր համարեր նախընտրել բայն։ Գ. ստորագրութեամբ՝ հմուտ գրաբարեան մը նոյն թերթին մէջ հրատարակեց իր կարծիքն Նորայր Բիւզանդացւոյ բառագրքին վրայ՝ հանճարի գործոց կարգ գրութէ գայն գտնելով, եւ Մի աշխարհաբարեանին՝ կրքոտ լեզուով մը յիշեցնելով Հայկազնեան բառագրքին Յառաջաբանին այն մասն, ուր պատուէր կը տրուէր գրագիրաց՝ չը գործածել անխտիր բառագրքին մէջ ընդունուած բոլոր բառերն։ Այս երկու հակիրճ գրութեանց մէջտեղ երեւցաւ Բարեչրջութիւն վերնագրով իմ թուղթս առ Պարոն Նորայր Բիւզանդացիին. թուղթ, ուր լեզուի խնդիրն իմաստասիրական տեսակետով կը քննէի, եւ զոր կը կնքէի հետագայ պատգամաձեւ նախադասութեամբ. Այդ ախտոեմ դուռն փրկութիւն չը կնք։ Զի Պարոն Նորայր Բիւզանդացիին, որ ո՛չ գոմի մէջ ծնած եւ ո՛չ ախտոի մէջ դաստիարակութիւն առած է, քաջութար ու քաղաքավարաբար ախտո յորջորջած էր արդի հայերէնն՝ այն յօդուածոյն մէջ, զոր հնչալից որքան բորբոքալից անուանեցի վերեւ։

Պէտք է սակայն յուշեցնել թէ հնչալից բառն իր բացարձակ իմաստով չեմ գործածած. Ագօքօլմի Հայկաբանին գրութեան մէջ արդարեւ կ'երեւէր հմուտութիւն հին հայերէնի. սակայն նոյնպէս կ'երեւէր հոն՝ իմաստասիրական անհմտութիւն, տգիտութիւն լեզուաց եւ ազգաց եւ ամենայն իրաց օրինաց, — Բարեչրջական օրինաց։ Ժամանակն անցաւ, ուր Հայկաբանին ու Ճարասանին առջեւ կը ծնրադրէին Հայք. բարեփոխելով Արիւստատէլի ծանօթ տաութիւնն՝ Հայ ժողովուրդն այսօր կը գոչէ. Կը սիրեմ Հայկաբանութիւնն, այլ աւելի կը սիրեմ իմաստասիրութիւնն։ Ինչ սնամիջ յօդուած Պարոն Նորայրին անվաստան գրութիւնն, երբ քննադատական աչօք մարդ գայն ընթեռնու։

վայրապար կը վրդովի վենետոյ միտրանութեան նախկին անդամն . իր գործն ըստ արժանւոյն կը գնահատուի վարժապետաց ու գրադիտաց կողմէն , որք Արեւելի չրագդանին հետ կ'ընդունին ու կը հաւատան թէ մեծ աշխատանօք յօրինած է Պարոն Նորայր իր Բառագիրքն . այլ սակայն վարժապետք ու գրագէտք կը գրեն ու կը մշակեն յաւէտ արդի հայերէնն : Սպառած չեն , եւ չեմ կարծեր որ այս գորուս մէջ սպառին վենետէն ու վենետիկէն հրատարակուած Հասքնիսը ընթերցուածք գրաբար լեզուի . բայց սուղ ժամանակի մէջ սպառեցաւ Պարոն Առաքել Պիպէսճեանի ճաշակ արդի Հայ մասեւագրութեան գործն , ոյր երկրորդ տպագրութիւնն այժմ մամուլ տակ է : Նաեւ Արամեան տպարանէն ի մօտոյ լոյս տեսնելիք գրեանց մին է Պարոն Եղիապար Մուրատեանի Ծաղիկ արդի մասեւագրութեան երկամիտութիւնն : Ազգային առաջին ուսուցչաց ու գրադիտաց մին է Պարոն Մուրատեան , նոր գաղափարներով տոգորեալ եւ ազգային գրականութեան սիրով վառեալ . իր նոր գործոյն նախարանէն՝ զոր հաճած է իյմագրութեան հաղորդել , կը քաղենք հետագայ հատուածն , ուր յայտնուած կարծիք եւ իղձք՝ հազուագիւտ բացառութեամբ՝ երկտասարդ ուսուցչաց ու գրագիտաց կարծիքն եւ իղձքն են օտուգապէս .

« Հեռի ինէ մեր նուիրական լեզուն մեր վարժարաններէն վտարելու գաղափարը . այլ կը պահանջեմ որ այն լուրջ ուսման առարկայ դառնայ՝ մի միայն բարձրագոյն կարգաց՝ եւ պարսաւորիչ արեւն անոնց որք եկեղեցականութեան են սահմանուած : Իսկ եօթ ութ տարեկան տղեկներէ սկսեալ մինչեւ տասնըհինգ , տասնըվեց տարեկան սլատանեկաց՝ այս հոմանոս է , այս ընդարձակ է , այս զործնական է ըսելով՝ շարունակ գրաբար քերականութիւն գոց ընել , կամ Աւետարանի , Եղիշէի , Եզնիկի հատուածներ իբերան ուսանել , ընդօրինակել տալը ծայրագոյն տգիտութեան եւ դաւաճանութեան գործ կը համարիմ : Եւ ցաւալի է որ մեր ազգային վարժարանաց մէջ ընդհանուր կանոնն այս է գրեթէ : Սակայն ուրախաւոր թէ տեսնել՝ որ հանճարեղ տնձանց հսկողութեան ներքեւ գտնուած վարժարաններու մէջ արդէն մեր արդի լեզուն կանոնաւոր ընթացքով կ'ուսուցուի : Զու-

սալի է որ բոլոր վարժարանք քիչ ժամանակէն հետեւին ա-
սոր: Փափաքելի էր որ Ուսումնական խորհուրդը պաշտօ-
նապէս եւ վճռակի պատուիրէր օրինաւոր ծրագրով մը՝ ա-
մէն թաղային վարժարանաց՝ իւրաց թողուլ այն հին սովո-
րոյթը (routine) եւ ազատել խեղճ մանկտին գրաբարի անօ-
գուտ տանջանքէն: »

Պարոն Մուրատեան Ուսումնական խորհրդոյ վրայ կը խօ-
սի՝ օրպէս դոյութիւնն սենեցող մարմնոյ մը վրայ: Յիշեալ
մարմնոյն անդամներն այսօր ժողովոյն Աստնապետ Պարոն
Մկրտիչ Մէլզաւրեանին մարմնոյն անդամներն են՝ կրնանք
ըսել, ըստ որում նա միայն ներկայ կը գտնուի խորհրդոյն
նիստերուն: Սակայն կրթական խորհուրդ մը գտնուի՝ կամ
ոչ, զրաբարն արդէն բարձրագոյն դասերուն եւեթ աւան-
դելի սեմանց կարգին մէջ պիտի բարձրանայ՝ տասնեւիննե-
րորդ դարուն վերջին ժամն հնչելէ յառաջ:

ԳՐԱՍԷՐ ԱՏՈՒ

ԱԼՎԱՅԻ ՕՍԲԱՐԸ (1)

(Երեքուած Լօրս Պայքընի) (2)

[Երկրագունքին աշխատակցաց դասուն մէջ կը մտնէ նաեւ
նէզ Սեբասացի պատուելիին 1/2 Կենաց միջօրէին հասած այս
քնարերգակ(3) ուսուցիչն՝ հայրենակից է դեռահասակ այն Հոգա-
գէտին, ոյր գրութիւնն ի շարս գիտական յօդուածոց դրուեցաւ
Փետրուար ամսաթուոյս առաջին մասին մէջ: Եթէ Պարոն
Տաղաւարեան դժբախտ է, զի չը գտնուի իր հայրենեաց մէջ աւ-
պարէզ՝ ի կիր արկանելու համար իր կարօղութիւններն եւ ի

(1) Թէեւ Անգղիերէն բնագիրս ոչանաւոր է յօրինուած, սակայն մեր
Ամէսէ Փիշօի Գաղղիական Թարգմանութեան հետեւելով արձակ Թարգմա-
նեցինք: Ե. Թ.

(2) Պէնժամէն Լառօ հրաշալէալ (legende) կը կոչէ, Թերեւս առաւել
պատշաճութեամբ զայն բառ, զոր Ամէսէ Փիշօ բերձուած (poeme) Թարգ-
մանել էր: Ե. Թ.

(3) Ընթերցողաց յայտ է Թէ Սեբասացի պատուելոյն առաջին արուեստ-
նդած է քնար ածել:

յայտածելու համար իր բոլոր ձեռքերն, աւելի դժբաղդ է սակայն
Կեղիւրեան Թաղէոս պատուելին, որ՝ նոյն պարագային մէջ
զսնուելով՝ անդամանելի դժբախտութիւն մ'ալ ունի. դժբախ-
տութիւն, ում՝ այս նկատմամբ իր բախսաւորագոյն հայրենա-
կիցն այնքան փափկութեամբ կ'ակնարկէ, յորժամ կ'ըսէ.
«Սոցա (մեղուաց) պատմութիւնն սկսելէ առաջ կը յիշեցնեմ
քէ Հիւպէոի նման կոյրեր բազմաթիւ են. կան կոյր բանաս-
տեղծներ, փերքողներ, գիտններ, գրագէտներ, փաղափաղէսներ
եւ փիլիսոփայներ. կարծես նախախնամութիւնն զմարդ մէկ
անհրաժեշտ անդամէ մը զրկելով՝ փոխարէն ուրիշ յատկութիւն-
ներ կը պարգեւէ, որպէս կոյրերու սրամտութիւնն եւ երեւա-
կայութիւնն» : Սեբաստացի պատուելին արդարեւ օժտուած է
սոյն յատկութեամբք. հաւասար եռանդեամբ մշակած է նա
գիտութիւններն ու դպրութիւններն : Հետագայ քարզմանութեան
մէջ կը փայլին իր ընտրող միտքն եւ իր ընտիր ճաշակն, իր
հմտութիւնն եւրոպիոյ պայծառագոյն լեզուին՝ որքան եւ ազգա-
յին *մեծաւասնէ լեզուին* : Պատուելին քարզմանած է Պայրքն.
Ես նայեցայ սոյն աշխատութեան փորձերն, այլ չք կարդացի
քարզմանութիւնն. որովհետեւ Պայրքն՝ պատառ պատառ. կ'ընէ
սիրս. եւ ես որ, այնքան արդէն ունիմ պատճառներ ճշմութեան,
խնայե՛լ պարսիմ իմ վշտակնձ արհա. . . : Այլ ինչպէս կրնամ՝
առանց ընթերցման՝ վկայել Կիւզերեան պատուելոյն քարգ-
մանութեան. — Զի գիտեմ քէ ի՛նչ ընել կարող է նա. պա-
տուական գիր մ'ունիմ քովս՝ պատուելիէն ինձ էր երբեմն ուղ-
ղուած. եւ իր գեղեցիկ գրութիւններն ի Մասիս եւ այլուր
կարդացած եմ հաճապագ. եւ ձեռնհաս ե՛ւս անձինք միքէ չէն
վկայած Սեբաստացոյն կարողութեան : Հէգ պատուելի, կը հա-
ւատամ արատուալիք բանիցդ երբ կ'ըսես ինձ եւ կը գրես քէ՝
բոլորով արհիւ կը սիրես Դրասէր Ասումն. եւ դու հաւատն, երբ
ի լուր աշխարհի հուշակեմ, քէ կը ճանաչեմ ըզեզ իբրեւ անձ
մը յարգանաց ու հիացման արժանի. Զիս հոգւոյդ մէջ դու
կ'ընդունարես, ու կը հրճուիս. իսկ ես կը տխրիմ, տեսնելով
ըզեզ մեր մէջ, վկայեալ արժանեօք այլ անվարձ աշխատանօք,
հէգ Սեբաստացի պատուելի. . . :]

Ա. — Գիշերաց ջահը կը նշողէ ՚ի միջավայրի կապուտակ երկի-
նից, եւ Լորաի ափանց վերայ քաղցրիկ լոյս մի կը սփռէ :

Ալվաի վաղնչական աշտարակներն, իւրեանց գորշագոյն կատարները (créneaux) մինչեւ յամսս կ'ամբառնան: Ձինուց շտչիւնն այլեւս չհնչեր յամայացեալ դղեկին:

Բ. — Քանի՛ քանի անդամներ արդեօք լուսնի տփգոյն ճառագայթներ ցլացած են Ալվաի քաջամարտկաց արծաթի վահանաց վերայ, մինչ սոքա՝ ի լռին գիշերին, ճառագայթարձակ զինուք սպառազինեալ ի մարտ կ'արշաւէին:

Գ. — Քանի՛ քանի՛ անդամներ արդեօք սոյն սեպացեալ ժայռից վերայ, որոց ուղքին տակ կը դան կը փշրին ցատուցեալ ալիք, լուսինն, մահուան նոցա գունդերը խրամատելն, եւ քաջամարտիկ պատերազմուկաց փոշին խածնելը տեսաւ:

Դ. — Իւրեանց աչիւնք, որ այլ եւս պիտի չտեսնէին աւուր լուսապայծառ Աստղն, կը դառնային արիւնհուռտ դաշտէն, եւ յաւիտեանական խաւարը դեռ գիրենք չծածկած՝ միանգամ եւս լուսնոյ դփգոյն լուսոյն սընուլ կը ճգնէին:

Ե. — Ստէպ օրհնած են սոքա սոյն ակնահաճոյ (propice) պայծառութիւնը: Նա յայնժամ իւրեանց համար սիրոյ ջահն էր: Իսկ այսօր ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ դամբանական դամբար մը, կախեալ ընդ կամարն երկնից:

Ձ. — Ալվաի տէրանց քաջամարտիկ սերունդը չիջաւ. թէեւ իւրեանց աշտարակներ դեռ ի հեռուստ կը նշմարուին դաւրուց ջնարակաւ զգեստաւորեալ, սակայն Ալվաի դիւցազունքըն այլ եւս չկան, որ անտառաց մէջ այծեմանց զհետ ոլընդեն, եւ պատերազմի դաշտին վերայ թշնամին հալածեն:

Է. — Ո՛վ վաղնչական ամբողջ Ալվաի. ինչ եղան քո վերջին տէրեր. ինչո՞ւ մամուռք պատել են քո պարխապներն: Աւաղ, պատերազմուկաց քայլերն այլ եւս չեն զարթուցանել նորա կամարաց արծաղանդներն, որք բռնաշունչ հիւսիսոյ մանչմանց եւ եթ կը պատասխանեն:

Ը. — Եւ երբ Բորէաս ուժգին կը մռնչէ, կը լսուի սաստկաւորութեամբ շնչիւն մի, որ կը տատանէ նորա ի փռչի լուծեալ ահեղ պարխապներ:

Թ. — Մ'ըրկին չուչն է՝ այն, որ Օսքարայ տուպարը կը շարժէ բայց դիւցազին դրօշն այլ եւս չը պարզիր սոյն տեղեաց վերայ, եւ իւր քաջաթուխ գարգմանակին անդէն փերեւեւ տանքն ոչ եւս կը տեսնուին:

(Շարունակելի)

ՃԱՇԱԿ ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԳՉԻՆ ՆՁՈՎԻՆ

Նախնի դարուց մէջ հոյակապ կայր պերն դղեակ .
Տիրէր փայլէր դաշտաց վերայ ցրկապոյճ ծով .
Եւ հոսաւէ՛ս բուրասանաց պատէր զայն պսակ ,
Ուր ցայտէին ֆաղցրամրմունջ աղբիւրներ զով :

Սա բազմայաղթ սէգ արեայի էր ապարան ,
Բազմէր յիւր գահ մըռայլամած եւ դեղնագոյն ,
Զի նայուածին է մոլեգնութիւն , պատիժ՝ իւր բան ,
Ինչ որ զբռէ՝ արիւն է այն , խռնն՝ ան եւ հոյն :

Օր մ'այդ դղեակ ազնիւ երգչաց երթայր մի զոյգ ,
Ունէր խարսեաւ մին խոպոպիք , միւսն՝ ալեհեր ,
Տաւիղ ի ձեռն՝ աշտանակած ի սօս նըժոյգ ,
Եւ պատանին քերելաֆայլ զնայր առ ընթեր :

Եւ ծերունին քսաւ մանկան . կնգմ լեր , ճրդի ,
Մեր հոգեյոյզ երգերն յիշէ , երգէ հրգօր ,
Ամփոփէ ոյժդ , լեր զգայուն ցաւի խնդի ,
Մեզ արեային շարժել ֆար սիրսն հարկ է այսօր :

Ի սիւնազարդ կայ դահլընին երգչացըն զոյգ ,
Ի գահ բազմած են քազաւորն ու քազունին .
Նա արիւնոճ զերդ հիւսիսայգ անեղաւտմ ,
Սա մեղմանոյժ իբր ըզնեզիկ շող լուսնեկին :

Ահա տաղին զարկաւ քելերն ծերունին ,
Զարկաւ ճարսմը , եւ քրքռային մեծաբարբառ ,
Եւ պատանոյն ցայտեց վրնիճ ձայնն երկնային ,
Յոր խառնէր երգ ծերոյն՝ իբրու ոգեաց խուլ պար :

Երգեցին Սէր , Գարուն , Ոսկի դարն երջանիկ ,
ԶԱզատութիւն , ըզփառս արանց եւ Սուրբ Հաւատ .

Զայն ամենայն զոր փափաքէ մարդոյն սրտիկ ,
Զամէն որ տայ հոգւոյն վրտեմ քրոնչ մ'ազատ :

Լուրջ մտախոն ազնուականն որեւոր դարձաւ ,
Սէզ մարտիկներ խոնարհեցան էին առաջ ,
Եւ քաղուհին՝ ի հեռուսքին լուծուած ու ի ցաւ՝
Երգչացն առջեւ հանեց նեւեց վարդն իւր լանջաց :

«Ժողովուրդէս յետոյ կինս այլ մոլորեցնէք ,
Յաամամբ ի դող մոլեցնաբար գոչեց արեայն ,
Ընկէց իւր սուրն որ զսիրս հեղեց պատանուոյն հէք ,
Ուստ արեան գէտ բոխեց ոսկի երգոց փոխան :

Եւ ցնդեցաւ իբր ի մրկէ ունկնդրաց պար ,
Ու վարպետին մանուկն ի քեւս փըչեց հոգին .
Նա վերարկուովն ըզնա պատեց , դրաւ յերկար ,
Կապեց պնդով , քողուց զամրոցն ի միասին :

Այլ նա կեցաւ դրանն առջեւ կամարաւէն ,
Տաւիղն առաւ , քան զամենայն տաւիղս բնօր ,
Զաղխեց փռեց զայն մի սեան դէմ մարմարեղէն ,
Ահեղալուր գոչեց ձայնիւ որոտալիւ :

«Վնայ քեզ , գոռոգ սէզ ապարան , մի , մի եւս այլ
Ի քեզ , ի սրահագ անոյշ երգոց խուր հնչիւն .
Ո՛չ , այլ հեծմունք , եւ հառաչանք , եւ գերեաց քալ ,
Մինչեւ վրիժուց ոգին ըզքեզ լուծէ յանիւն :

«Վնայ ձեզ , պարտէզ գարնանազարդ , անուշաբոյր .
Յնոյց ձեզ կուտամ մահահամբոյր այս դէմք սառած ,
Որ չորանաք , ցամքի ի ձեզ ամէն աղբիւր ,
Եւ յապագայս դընքի խոտան , ի ժայռ դարձած :

«Վնայ անօրէն քեզ մարդասպան , երգոց նողկանք .
Զուր արիւնոտ փառքի պատկաց պնդիս ըզհետ .
Գիշերոյն մէջ քաղուի անուղղ անարձագանգ ,
Եւ գերդ հոնդիւն վերջին յայերս ցնդի անհետ :»

Զայս ծերունին կարգաց անեղ , լըսեց երկին .
Անկան որմունք , անկան սրահն շրթեղափայլ .

Մի միակ սիւն մընայ լըկայ անցեալ փառքին ,
Հերձուած արդէն՝ զուցէ գիշերն անկնի նա այլ :

Եւ նոսաւէս բուրասանաց փոխան՝ չորս դին
Կայ անապատ , ո՛չ ծառոյ շուք , ո՛չ աղբիւր զով .
Ո՛չ երգ , ո՛չ վէպ յիշէ զանուն քաղաւորին ,
Անդնդամայդ , անյնւո : Ա՛յս է երգչին նըզով :

Լուսավիթ Ուլանց

Թարգմ.

Բ . Յ . Պ .

ՄԱՐԴԻԿ ԵՒ ԻՐՔ

24 Փետրվար, 1884

Սիրելի ընթերցող , պարահանդէսներու եղանակն անցաւ ,
ու Հայերս պարեցինք այլ եւ այլ առիթներով : Պարելը հա-
ճոյք մը , զուարճութիւն մ'է , կրնամ ըսել թէ մարդկային
սրտին մի պէտքն է , որ մարմնոյ շարժմամբ ու ծածանում-
ներով կը բացատրէ իւր յոյզեր , եւ ահա էր երթաւարդու-
թեան մանաւանդ յատուկ է պտրն , զի այդ հասակի մէջ
սիրտն կ'եռայ կենսայօրդ բուռն ու անզուսպ զբաղմամբ ,
անհամբեր դուրս ելնելու : Պարն ո՛չ ապաքէն մի գեղարուեստ
է , եւ այլ գեղարուեստից նման կը ծառայէ գեղեցիկին
զգացման յագուրդ տալու եւ մեր ճաշակներն ազնուացնելու :
Մանաւանդ երբ բազումք կը գումարուն մի պարատրահի
մէջ , պարի զուարճութիւնն կը բազմապատկի այն հաճոյքով
զոր կ'զգայ մարդ իւր նմանեաց ընկերութեան մէջ , եւ երբ
այդ սրահ զարդարուած է այն գեղասէր ճաշակով որոյ օրի-
նակը տուին մեր կրթական ընկերութեանց փայլուն պարա-
հանդէսք , երբ հոն կը հնչէ այնքան աշխոյժ այնքան ճար-
տար երաժշտութիւն մ'որքան էր այն որ Յունվար 27 ի եւ
Փետրվար 9 ի երեկոյթներուն մէջ ցունց կուտար սրտից ու
թեւ ոտքերու , երբ նայն խոկ այդ վայր գեղարուեստական
հանճարոյ մի զմայելի ծնունդն է ու հոն այնքան նւթական ,

ճարտարական ու մարդկային գեղեցկութիւնք ժամագիր եղած են ու ձեռք ձեռքի տուած, այդ պարահանդէս քաղաքակրթութեան մի արուեստահանդէսը կը լինի եւ կ'ողովէ զմարդ բիւր սիրալի տպաւորութիւններով: Իսկ երբ պարողք սուրբ նպատակ մ'ալ կը կցարդեն այդ հանդիսին, երբ կայթից եւ կաքաւուց յափշտակիչ հեշտութեանց մէջ կը խորհին ագէտ մանուկին, սովորաւոր աղքատին ու անգարման հիւանդին վրայ ու զանոնք սփռելով իրենց երջանկութիւնն աւելցած կ'զգան, այն ատեն այդ պարահանդէս նոր ժամանակաց յառաջդիմութիւնն կը ցոլացնէ լիովին՝ իւր գիտական, արուեստական ու իմաստասիրական զորդացումներով եւ կ'զգենու մի նուիրական հանգամանք: Բայց թերեւս առարկես ինձ, սիրելի ընթերցող, այն զեղծումներ որոց առիթ կրնայ տալ պարահանդէսն, այն ճարակ զոր կրնան գտնալ անդ մոլութիւնք եւ յուր կիրք եւ այն բարոյական անկումներն ու աղէտներ որք կրնան հետեւիլ պարահանդիսի գիշերուան մը: Թերեւս ցոյց տաս ինձ առն մը ուր կ'ինն մեծածոխ հագուստ մը կը պահանջէ իւր էրկնէն՝ դրաւիչ կերպով ներկայանալու համար օթեակին մէջ եւ այն ընկերական կազն ու կռիւ զոր կը յարուցանէ այդ պահանջումը, ցոյց տաս ինձ նորարոյս աղջիկ մ'որ իւր սիրականին հետ խօսք մէկ ըրած՝ կը քնացնէ իւր մայրն ու վանգակէն փախած թռչնոյ մը նման թեթեւաւաց կը թռչի պարահանդէս որ իւր աչքին անձանօթ դիւթական տեսիլ մը կը պարզէ ու կը դարձնէ նորա անփորձ գլուխն. ցոյց տաս ինձ այն եւաններն որք՝ արդէն Սատանէն խաբուած՝ իրենց կարգին ի խնդիր են խաբել զայլս եւ որք՝ հակառակ ամէն զգուշութեանց՝ կարող են՝ անյադ գայլեր՝ փարախէն ներս սողդիլ, եւ վերջապէս ցոյց տաս ինձ այն ամէն համարձակութիւն զոր գիմակը կը թոյլտարէ եւ բարոյականի ու պատուոյ ու պարտուց դէմ՝ այն ամէն արարքն որոց կը յանդգնի մարդ այդ վահանի ետեւ զօրացած: Այո՛, իրաւունք ունիս, սիրելի ընթերցող, այդ ամէն զեղծմանց կրնայ տեղի տալ պարահանդէսն. միտալին հակակողմն է այդ. բայց ո՞ր միտալ չունի իւր հակակողմն, ո՞ր վարդ չունի իւր փուշերն, եւ ո՞ր ծով իւր մրրիկներն ու անդունդներն: Մարդիկ ամէնէն լաւ

բաներով կրնան զեղծանիլ, եւ ուր որ մարդիկ կը ժողովին՝
հոն կը բերեն ի միտս իրենց տխտերն ու մոլութիւններն.
ընկերութիւնն ալ՝ իբրեւ ծով մ'անհուն՝ իւր անգունդներն
ու խութերն ունի. հարկ է հոն նաւարկել զգուշութեամբ:
Երբ բարձրեն ապականեալ են, ոչ միայն պարահանդէսներն
կրնան գլորմանց տալ լինել, այլ ամէն մարդկային դուստ-
րում, նոյն խի սրբավայր տաճարներն: Գնա՛ մտի՛ր լատին
եկեղեցի մը. հոն սլալ տեսնես շատ մը հագուած չքուած
երիտասարդներ որք խորանին անշունչ պատկերներէն աւելի
կենդանի պատկերներու առջեւ ծունր դրած են, որք՝ մինչ
սրբազան ու խանդավառ երաժշտութիւն մը հոգիններն կը
վերացնէ յերկին՝ յափշտակուած են երկու հրալիր աշերու
մէջ ու սիրային խոստովանութիւններ կը փափսան երբ քա-
հանայն կը միմեջէ ջերմեանդն աղօթքներ. եւ երբ ժա-
մերգութիւնը կ'աւարտի՝ եկեղեցւոյն դրանն առջեւ կը տես-
նես շարուած երկու կարգ երիտասարդներ, որոց հիացական
հծծիւնին մէջէն նազելաքայլ կ'ոնցնին մեր բարեպաշտուհի
ախկնայք եւ օրիորդք՝ վերջին ակնարկ մը նեակելով իրենց զար-
մացողներուն, ակնարկ որ հաւանութիւն մը, յուսադրութիւն
մը, քաջալեր մը, գուցէ հրաւեր մ'իսկ է: Ինձ մասնանիչ
կ'ընես կ'ինն որ մեծափարթամ հաղուստ ու կապուստ կը
պահանջէ պարահանդիսի համար, եւ ես քեզ ցոյց կուտամ
բազում այլ կ'իներ որք մեծագին շրջագգեստ ու նորածեւ
փեղոյր կը պահանջեն կարենալու համար վայելչապէս ներ-
կայանալ եկեղեցւոյ վերնատան մէջ: Ի՞նչ բան աւելի սուրբ
քրիստոնէին համար քան հաղորդութեան խորհուրդն, եւ
սակայն Մըջիւնիկի ձեռաց մէջ կը ծառայէր զեղամուհ սպան-
նելու զմղամպիտդա եւ յագուրդ տալու Փառանձեմի մը
մեղապարտ նախանձուն: Ո՞ր լաւ բան չկրնար զեղծման մի-
ջոց դառնալ. բանաստեղծութիւնը, նկարչութիւնը, երա-
ժշտութիւնը որք հաշակուած են երկնատուր արուեստներ,
եւ սակայն միւրի կրից՝ լսիւրջ տեսիլներու տալով հրապուրա-
լի բացատրութիւն՝ կարող են երեւտկայութիւնները մոլորել
ու հոգիները դայթակղեցնել: Գիտութիւնը չէ՞ որ ամէն օր
մարդախառն զօրմ ինքրու կատարելութեան նորանոր նպաստ-
ներ կ'ընծայէ...: Ուրեմն ոչ թէ պարահանդէսն է պար-

տական սարահանգիսի զեղծմանց, այլ նոյն իսկ մեր բար-
քերն, եւ Ազգանուէր Հայուհեաց ու Միացեալ Ընկերու-
թիւնք ըստ ինքեան զատասպարտելի՝ վատ միջոց մ'ի գործ
չեն դներ յօգուտ իրենց ձեռնարկներուն, որպէս կան կար-
ծողներ:

Ասոնցմէ է Արեւելիի Հրագրանք որ «վատ միջոց, սուրբ
նպատակ» կը գոչէ եւ կարեկից ու վշտագին բացաղանջու-
թեամբ մը ջաւ կը յայտնէ որ խեղճ Յիսուսեանք հալածուած
ու բամբասուած են իրենց սքանչելի սկզբունքին համար,
այն է «Նպասակն արդարացոյցանէ զմիջոցն», ու գոհ կ'ըլլայ
որ Հայք՝ ընդ երկար անտես առնելէ յետոյ այս փրկաւէտ
սկզբունքն՝ վերջապէս կը գնահատեն զայն ու կ'սկսին փարիլ
սնոր: Այդ Հրագրանի գրչին առաջին ստուղն արդէն ծէդ-
ուիգութեան հոս մը կը բուրէր, եւ հիմայ ինքն իսկ իր
երկրորդ յօդուածով կը փութայ տեղեկացնել զմեզ թէ Լօ-
յօլայի թոռնիկներէն մին է: Կ'երեւայ թէ այդպիսի քարի
նպատակի մը համար էր որ արդէն իբէքճեանի ստուերն
անարգեց ու զՄամուրեան խայթեց, եւ ո՞վ գիտէ դեռ քանի-
նե՞րու գէմ թոյն պիտի ժայթքէ: Պէտք է շնորհաւորել զՉա-
մուրճեան իրեն արժանի յաջորդ մ'ունենալուն համար, որ
ահա հրապարակաւ կը ջատագովէ այն սկզբունքն որ Յի-
սուսեանց նշանաբանն եղած է եւ որոյ ետեւ ապաստանած՝
այնքան պժգալի ոճիրներ գործած ու գործել տուած են
միամիտներու: «Նպասակն արդարացոյցանէ զմիջոցն». այո՛,
անվեհեր ասարկէ՛ղ եկէք ուրեմն, ո՞վ խաբէբայք, չարա-
զործք, աւաղակք, սրիկայք, ու անխիղճ անամօթ ստեղէք,
զրպարտեցէ՛ք, մո՛ւր քսեցէք անմեղին ճակատը, ուրացէք
համեստ այլ ճշմարիտ արժանիքը, յամշտակեցէ՛ք քրտանց
որդար արգիւնքը, զրկեցէ՛ք իրաւատէրը, մուրեցուցէ՛ք
անմեղը, գողցէ՛ք ինչք ու պատիւ, ոտնակոխ բրէք ամէն
ինչ որ նուիրական է, բաւական է որ սուրբ նպատակ մը
դնէք ձեր մաքին մէջ կամ փայլեցնէք միամտաց աչքին, ալ
ամէն բանի կրնաք յանդգնիլ, բարիք գործելու նպատակաւ
կրնաք ամէն շարիք ի գործ դնել, փոյթ իսկ չէ թէ բարիքը՝
զոր կը մտադրէք՝ ստոյգ բարե՛ք է թէ ոչ, հերիք է որ զուր
այդպէս դաւանիք ուճեր խիղճն կրնայ հանդարտ ըլլալ: Ահա

ինչ որ կը քարոզէ Հրազդան, ու այս Հրազդանը Արեւելի գրա-
դէաներուն առաջինն է: Հիմայ կը հասկնանք թէ 1876 ի
սերունդն ինչո՞ւ հիմնեց Արեւելը. — Այսպիսի փրկագործ
սկզբունքներ քարոզելու համար Հայ ժողովրդեան, այնպէս
չէ: Եւ հիմայ կ'արդարանայ Արեւելի գոյութիւնը. վասն զի
անոնք սոյն թերթի մէջ նոր հրատարակուած գրքի մը մա-
սին գրադասակա՞ն մը կարգաւով, յարում ըսուած էր թէ
զրեթէ նման ծաւալով եւ նոյն նիւթին վրայ գրուած գիրք
մ'արդէն գոյութիւն ունենալուն համար նոր հրատարակու-
թիւնն անպէտ էր, իրաւամբ կը զխտէին թէ նոյն խի Արե-
ւելի յայտնած սկզբումը իր գոյութիւնն անսեղի էր, քանի
որ Մասիս մ'ունէինք համանման մեծութեամբ. բայց այժմ
երկուքին գոյնը կը գատուի. իւթիւճեան Թափառակա՞ն
Հրեայն կը թարգմանէ ու իւր թերթի միջոցաւ սխերիմ ու
անհաշա թշնամի կը հանդիսանայ ժէզուիդութեան, իսկ
Արեւելք՝ հազիւ ծնած՝ արցունք կը թափէ Յիսուսեանց հա-
ւածանաց վրայ ու բարձրածայն կը ջատագովէ նոցա մահա-
բոյր նշանաբանն. մին եւ միւսն տարբեր դերեր կը կատա-
րեն, եւ կարծեաց ազատութեան սկզբունքով Արեւելք կրնայ
կենաց իրաւունք ունենալ: Արդէն անցեալներս Մասիս նո-
րա մէկ կարեւորութիւնն ալ վարակեալութեամբ ցոյց կուտար
երբ առթիւ մը կ'ըսէր թէ ինք չատ հին է տապալէզ ըլլա-
լու համար նորաթեք դրիչներու եւ թէ այսպիսեաց համար
չեն պակսիր նորաւարժ թերթեր: Աւստ, ինչ պատրանք...

Որովհետեւ խնդիրն պատրանաց վրայ եկաւ, խօսինք,
ապիւր ընթերցող, մի քանի այլ պատրանաց մասին: Մին է
այն պատրանքն զոր կրել տուաւ մեզ մեծանուն Պ. Նորայր
Բիւզանդացի իւր պատասխանատուութեամբն ընդդէմ Պ.
Մեդրոս Նուարեանի: Ապշութեամբ ամէն ճաշակի տէր
մարդ կարգաց այդ ջատագովութիւնն, որ ծայրէ ծայր մե-
ղանչում մ'էր գրագիտական բարւոք ճաշակի ու քաղաքա-
վարութեան ոտորոտկան կանոնաց դէմ, եւ այս եզրակա-
ցութիւնն հանեց թէ ոչ ամէն բառապէտ գրադէտ է եւ ոչ
ամէն Եւրոպաբնակ՝ քաղաքավար: Իմ մասիս չկրցայ ծիծաղու
զտել՝ ջաւելով հանդերձ որ այդ բառալից գլխուն մէջ այդ-
քան քիչ ծանրութիւն ու այդ միտաւոր կերպարանքին տակ

այդքան քիչ ազնուութիւն զտնուի: Կարծեցի կարգալ Պօա-
լոյի շիւղրենը, բայց լըջարար գրուած շիւղրեն մը. ինչ վեր-
ցուռոյց գրուած, ինչ անտեղի զայրոյթ ու ծիծաղելի բոր-
բոքում, եւ յետոյ, սրալիսի աղայական անձնագով սնապար-
ծութիւն: Ոճը նիւթոյն սարսի պատշաճիլ. գրելու արուես-
տին սարդագոյն կանոններէն մին է այս, իսկ աստ ի՞նչ
խնդիր կայ արժանի մի գիւցազնական ոճի, Հոմերեան բա-
ցադարձութեանց, գումանց ու բովբէններու: Ստոյգ է
թէ սրապոյզ (pathétique) հնարքներն օգտիւ կրնան գործած-
ուիլ ճառերու մէջ, բայց երբ ի ծայրայեղութիւն կը զառա-
ծանին՝ հակառակ արդիւնք կ'արտադրեն. ուստի երբ՝ դեռ
ոչ մի յայտնի անիրաւութիւն լինելով Պ. Նորայրի դէմ կամ
ո՞ր եւ է մի վնաս՝ Պ. Նորայր կուլայ կը հեծէ եւ յետին
մանրամասնութեամբ կը նկարագրէ իւր տառապանքներն,
ո՛չ թէ՛ զթոյ կ'արժանանայ՝ այլ խնդուքի: Պ. Նորայր ծանօթ
պարտի լինել հեռորական այն կանոնի որոյ համեմատ հան-
րութեան առջեւ խօսողէ մը համեմատութիւն կը պահանջուի՝
ունկնդիրներն կամ ընթերցողներն նպաստաւոր կերպով
սրամագրելու համար իւր նկատմամբ, եւ սակայն սրչափ
այդ օրէնքը կ'անգոսնէ յոխորտալով վերալիր, մէկիկ միկիկ
թուելով իր առաւելութիւններն, սղայօրէն ու շտեփի նման
պանծալով իւր դուզնագոյն արողոսներուն վրայ եւ արհա-
մարհելով ամէն աղանդ ու արժանիք որ վանական կրթու-
թեան արդիւնք չէ: Ու նաեւ ինչ հակասութիւն. մէկ կող-
մանէ այնքան յանձնապաստան յոխորտանք ու միւս կողմանէ
այնքան վայնասուն, իրարանցում, երկիւղ, բողբոջ, արտուր
խի: Չեմք հասկնար: Արդարեւ Պ. Նորայրի պատասխանա-
տուութիւնն խիստ ցուրտ տպաւորութիւն յառաջ բերաւ
ընթերցողաց մեծագոյն մասին վրայ եւ իւր բազմաճմուռ
բառապարհ անժխտելի օտարանդին վրայ սեւ բիծեր սրսկեց:
Ընենք մեր մասին կ'ապահովեմք զինքն թէ իւր գործ յոյժ
յարգելի աշխատութիւն մ'է եւ Հայ գրականութեան համար
մի թանկագին ծառայութիւն, բայց կը յաւելումք թէ իրա-
ւունք չունի մենավաճառ պահանջելու եւ մրցումն արգիլելու,
եւ, քանզի գրագիտական ուսման համար հեղինակութիւն
կը դաւանի զՀ. Քանթարեան, կը կարծեմք թէ անօգուտ

չլինիր իրեն դիմել մի քիչ նորա խորհուրդներուն՝ երբ մարմաջ զգայ քովէ քով չարեւ այն բառեր զորա այնքան քաջ կը ճանչէ :

Պատրանք մ'ալ այն ատեն կ'զգայ մարդ երբ հրաւիրուի մի լսարանի ուր տաննախօսէ Հայ բողոքական քարոզիչ պատուելի մը : Կը խորհիւ թէ ատենաբանն , որ Ամերիկա տեսած է եւ ըստ ամենայն հաւանականութեան մի հմուտ եւ ճարտարախօս անձն է քանի որ կը հրաւիրուի կատարել հրապարակախօսի պաշտօն , պիտի պարզէ օգտակար տեսութիւններ , պիտի լուսաւորէ հեռաքրքիր մտքեր եւ պիտի հրապուրէ իրողութեանց նորութեամբ ու ոճոյ քաղցրութեամբ : Ուստի կը թողուս էջը զոր սկսած ես կարգալ կամ գրել եւ կամ կը փախցնես քունն որ արդէն տչերդ առեր է եւ կ'ընես կ'երթաս . որահն գրուած է երկսեռ բազմութիւն մը . ամէնքն անհամբեր կ'ստատեն ճառին սկզբնաւորութեան . ատենաբանն , երեկութին դիւցազնն , կը յառաջանայ ծանրաքայլ դէս ի բեմ , հոն սեղսնի մ'առջեւ պահ մը կը նստի լուրջ մտախոհ՝ թղթատելով մեծահասար գիրք մը . լուսթիւնը խորին է , սրտայայտ երբ արդեօք պիտի սկսի հասիլ ոսկեղէն բանից աղբիւրն սա անբարբառ շրթներէն : Վերջապէս ծանր ու հանդարտ ձայն մը կը խուովէ սրահին լուսթիւնն . դասախօսը կ'սկսի : Բայց ինչ պատրանք . կը խօսի նա ամենահասարակ բաներ՝ գրեթէ մեր ժամանակայ յետին ռամկին ծանօթ . մեծ խնդրոյ մը վրայ կը խօսի իբրեւ տղայ մը . կը մեղքնաս թողած էջդ , փախուցած քունդ . գոնէ այդ հանրածանօթ ամենասարկ իրողութիւնք բացատրուէին մի հրապուրալի սիրուն ոճով . — ո՛չ երբեք . ատենախօսին լեզուն շատ տկար հայերէն մ'է ու ոճը լի անհամ կրկնութիւններով եւ զուրկ ամէն ճարտարութենէ : Բայց , կըսես , ա՛յս է այն մարդը որ Ամերիկա տեսեր է , որ քաղաքակրթեալ երկրի մէջ տարիներով ապրեր է , մեր յետին վարժապետն քան զայն աւելի տաղանդով կարող է խօսիլ : Կը զարմանաս՝ բայց զտրմանալի հետ ծիծաղելին ալ կը խառնուի . այս բողոքական ատենաբանը ընդհանրապէս կարտասանեն մի յուսահատեցուցիչ ծանրութեամբ եւ օտարոտի հնչմամբ ու շեշտով : Գիտե՛ս պատճառը , սիրելի ընթերցող , այս է որ դժբա

ու գրեթէ մեծաւ մասամբ ամէն անոնք որք միտինարական
կրթութիւն առած են՝ փոյթ ունին հայախօս Ամերիկացի
քարոզչաց հայերէնն արտասանելու եղանակին նմանող ըլ-
լալ. այս խեղճերն՝ սրոց համար հայերէնն մի օտար լեզու է՝
բնականաբար կ'արտասանեն զայն չափ անկատար, յամրա-
բար ու անբնական շեշտերով, եւ անտարակոյս խիստ դժ օյի-
տի լինէին եթէ հայու մ'առողջանութեամբն ու դիւրութեամբ
կարենային խօսիլ հայ բարբառն։ Մեր օտարամոլք ի՞նչ կ'ը-
նեն. կը թողուն իրենց բնական շեշտն ու ոճն, եւ կը հե-
տեւին օտարին պակասութեանց. կը կակաւեն անոր պէս,
կը ծամածուեն հայ լեզուն ու կը վիրաւորեն հայ ականջներն.
հերիք է որ Ամերիկացւոյն նմանին. ի՞նչ կապկութիւն...

ՀՐԱԶԵԱՅ

ԲԱՐԻՋԵԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

Բարից, 7 Մարտ (Ն. Տ.) 1884.

Պարոն խմբագրապետ .

Հրաւիրանացդ վրայ՝ կուգամ ամուսնան մէջ ի Բարիլ ան-
ցած եղելութեանց վրայ հազարդել Երկրագոյնին ընթերցու-
ղաց իմ ազաւորութիւններս, խոստանալով ամուսնան կանո-
նաւոր թղթակցութիւն, եթէ կարդացուի ներկայ թուղթս
ըլճացեալ ակտիւութեանք։ Բայց ներեցէք որ նախ իմ ուրա-
խակցութիւններս յայտնեմ Պօլսեցւոյ՝ իրենց յարաճուն ու-
սումնասիրութեան եւ ազգասիրութեան համար. պարբերակաբ
հրատարակութիւնք անպատկեր կամ յոքնապատկեր՝ կ'ա-
ւելնան, կամ կը մեծանան արդէն եղածներն. ուրախաւթ
բան մը մասնաւորապէս այդ հրատարակութեանց մէջ՝ դի-
տական եւ իմաստասիրական յօդուածոց հետըզհետէ յաւե-
լումն է. ժողովուրդն այդ յօդուածոց ընթերցումէն մեծա-
պէս կ'օգտի, մինչդեռ մեծ չափ չունի քաղաքական օրընտ-
րէական յօդուածներէն. միւս կողմէն կ'աւելնայ ժողովրդ-
եան մասնակցութիւնն ազգային գործոց. — Մանգրումն ի՞նչ
կ'ըսէ. դարձեալ յաւեան է. Յոսեփեանութիւնն եթէ ընդու-
նինք, գտնէ չունենանք անձուկ յոսեփեանութիւն. դի յոսե-
թիւնն ոչ միայն մասնաւորապէս Հայ ազգին ընթացից մէջ,

այլ ընդհանուր մարդկութեան ընթացից ու գործոց մէջ կայ. Պարոն փանտեան եթէ Գողղիացի կամ Անգղիացի կամ Բուռս կամ Ռուս ծնած ըլլար, այս միջոցին որքան արդեօք ետե՞քեն կիկ յօշուածներ պիտի գրէր: Հոս Սուլանի խնդիր, հոն դաղթականութեանց խնդիր. հոս ընկերավարական շարժում, հոն ոչնչավարական շարժում. եւ ամենուրեք յիմարաց եւ անձնասպանից թիւն օր աւուր կը բազմապատկի. դործ ունեցօղ գործաւորաց թիւն օր աւուր կը նուազի. գիտութեանց եւ աշխարհաց սահմանք միշտ փոփոխութիւն կը կրեն — եւ այդ փոփոխութեանց պատճառաւ այնքան զրավածաւք եւ այնքան ազգք մլաս կը կրեն: Պարոն փանտեանի համեմատ բոլոր ձախօղութիւնք, փոփոխութիւնք, մլասք, զրկանք, չարփրզ սրտուններ կամ գործողութիւններ, միայն Հայ ազգին յատուկ են. բարեբախտաբար կամ դժբախտաբար ամեն ազգաց եւ աշխարհաց ալ հասարակ են նոքա. — Պարոն Նիկողոսեան անգամ իր լռութեամբ կը հաստատէ զայս:

Վերադառնանք ի Բարիզ: Նախ հարեւանցի մը Հայ դաղթականութեան կեանքն՝ ընթերցողացդ նկարագրեմ: Բարիզի Հայ դաղթականութիւնն երեք դասէ կը բաղկանայ:

Առաջին դասուն կը պատկանին հազուադիւա հաստատարք, սրբ աւելի խնայութեամբ կ'ապրին հոս քան պիտ'ապրին իրենց բնիկ երկրին մէջ, միանգամայն աւելի զուարճանալով եւ օգտուելով ըստ ամենայնի. սոյն դասն, որ բնականաբար անգործութեամբ կը սլարապի՝ կրնար իրեն բաւական գործ գտնել, եթէ հայրենասիրութեամբ առաւել օժտուած ըլլար. խօսիմ' միայն այն ամենադոյշն ծառայութեան վրայ՝ զոր կըրնար այդ երանելաց դասն իր հայրենակցաց մատուցօնել, ազգային օրագրաց եւ հանգիսից թղթակցութիւններ յղելով, սլարբերաբար պատկերացնելով ազգային մամլոյն մէջ՝ այս անսահման քաղաքին մոռաւորական եւ ընկերական բազմերեւոյթ կեանքն. այսպիսի թղթակցութիւնք անօգո՞ւտ պիտ'ըլլային միթէ մերոյնոց. — Ես՝ գործքով զբաղած՝ անշուա չը պիտի կրնամ այս նկատմամբ ձեզ մատուցանել այն ծառայութիւնն՝ որ ինոցանէ կ'տկնկալուէր. թանգորան, ճեմարան, թատրոն, համալսարան, թիարան, գործարան, դըս-

րոց, հիւանդանոց, արհեստահանդիւից սրահներ, անու-
կանաց ակումբեր, ակումբ ու դիտարան, ստորին ու միջին ու
վերին քաղաքն, ամենուրեք կրնան իջնել եւ ելնել, մուտ եւ
ընդունելութիւնն դանել. Այս ամեն տեղեաց եւ իրաց վրայ
տեղեկութիւնք՝ երբ մոնաւանդ ոճով գրուին՝ որքան կը
նպաստեն Հայոց մէջ ընթերցասիրութեան ծաւալման եւ
ժողովրդեան մտաւոր վարդապետան. ամեն օր՝ կրնայ մարդ
նոր ու հրահանգիչ բան մը գտնել ու գրել այս յուզումնալի
եւ ուսումնալի մեծ մայրաքաղաքին վրայ:

Բարիզի Հայ գաղթականութեան երկրորդ գասն, որ ան-
շուշտ աւելի թուաւոր է հասութատեարց — սակաւաթիւ
ընտրելոց — գասէն, կը բաղկանայ՝ մնայուն կամ դնայուն՝
գործատէր ազգայիններէ. սոքա ալ մեծաւ մասամբ աշխար-
հաքաղաքացիի կեանք կը վարեն. երբ Պօլսոյ կամ Զմիւռնիոյ
կամ Տիդիսի Հայոց մտաւոր շարժման եւ ազգային եռանդ-
եան վրայ նոցա խօսիս, անհասկանալի եւ անպատասխանի
կը մնաս. Ռմանք ազդի սէր ու մեծ գաղափարներ ունին,
սակայն գործ ունին, միջոց չունին. յօժարութիւն ունին,
յարաբերութիւն չունին, հարստութիւն չունին. սիրա ու-
նին, միտք չունին:

Գաղթականութեան երրորդ գասն՝ այս թիւն ամեն տարի
կ'աճի՝ կը կազմուի Հայ ուսանողներէ, մօրուքաւոր կամ անմօ-
րուք, որք մեծաւ մասամբ բժշկութեան եւ իրաւաբանութեան
կը հետեւին. Ստոնց մէջ կան լուրջ երիտասարդներ կամ սլատա-
նիներ, որոնք կը տօշորին հայրենեաց կարօտովն, եւ որոնց
համար ալ սակայն դժուար պիտ'ըլլայ բոժանումն այս գրաւիչ
գերիշ Բարիզ քաղաքին գրիէն. զի ի՛նչեր յառաջ չեկան հնոյն
Լիւկաէսի հողին ու ջուրին վրայ. բոլոր անկեալ հրեշտակք, եւ
հրեշտակք՝ որք պիտ'անկանին, եւ հրեշտակք ալ՝ որք պիտի
մնան յաւէտ երկնից կամ յերկի՛նս, ամենքն ալ հոս են, Սէն
դետին կրկին արհնց վրայ. վանք, աշխարհք ու կիսաշխարհք
(demi-monde) սղմած են այս անսահման եւ հակասական
Բարիզին մէջ. — Տարակոյսի նուրբ ծիծաղ մը կը նշմարեմ ձեր
չրթանց վրայ, իբր թէ անմեղ մը միայն, ճշմարիտ հրեշտակ
մը միայն խի չը գտնուէր այս նոր Սոդոմին մէջ. ցճեղ կը հա-
ւաստեմ թէ ես աղաւնւոյ մը հանդիպած եմ հոս... Ահ,

եթէ յաջողէ՛ր՝ Պօլիս բերել զայն . Բանի որ տաժառ , կամ աղնուաղոյն բառով՝ կրկնամկրտութիւն չունին Հայք , կը յուսամ թէ Հայուհեաց դասուն մէջ աւելցնեմ ի մօտոյ նոր այս Ալլաւնին : Սակայն հարկ է բաժնուիլ թռչունէս կամ հրեշտակէս , եւ վերադառնալ պաշտօններուս . Հայ ուսանողք՝ որպէս գիտէք՝ ընկերութիւն մը կազմած են , որոյ նպատակըն անձանթոթ է նոյն իսկ անդամոց եւ ընկերութեան գլխոց . ես եթէ պատիւ ունենայի (յանցանքն անշուշտ խն է որ այդ պատիւն ունեցած չեմ) սոյն ընկերութեան անդամ ըլլալու , կ'առաջարկէի որ Հայկազնեան ընկերութեան նպատակ սահմանէին — ուշիմ դաւաճացի պատանի մը կամ քանի մը պատանիներ Բարիգի կամ ուրիշ Եւրոպական մայրաքաղաքի մը մէջ դաստիարակել՝ զայնս զիտուն ընելու համար :

Սոսի պարզ , այլ բարձր նպատակ մ'է . զի՝ գիտօղութիւն ըրած էք՝ այսքան Հայ պատանեաց մէջէն որոնք բարձրագոյն ուսում առնելու համար յԵւրոպա կու գան՝ միթէ մի՞ն կը զրկուի՝ գիտուն մը (docteur es-sciences կամ ès-lettres) պատրաստուելու համար . Հարուստներն անգամ , եւ մանաւանդ հարուստներն , իրենց զաւակներն յԵւրոպա կ'ուղարկեն՝ որպէս զի քաջ ֆուանտերէն սովորին կամ քաջ ուսանին արուեստ մը — բժշկական կամ փոստաբանական արուեստն . Հայ մ'եկած է յԵւրոպա (խօսքս մասնաւորապէս Թրքահայ ուսանողաց վրայ է) գիտութիւն ուսանիլ՝ գիտութեան համար : — Եւ դեռ կ'ըսեն թէ Հայք գործնական մարդիկ չեն . ընդհակառակն , մանաւանդ թէ կարի գործնական ազգ մ'են դեռ . . . : Գիտութիւնն արհեստին համար — այսինքն ոսկին համար — կը սիրեն դեռ . այն օրն , ուր Հայք սկսին զաւակներն յԵւրոպա զրկել մի միայն գիտութիւն ուսանելու համար , Եւրոպական ազգաց գիտութեան կաճառներուն մէջ բազմելու չափ արժանաւորութիւն ունեցող Հայ անհատ մը հասցնելու համար , այն օրն , այո՛ , պիտի կրնանք ըսել թէ Հայ ազգն՝ որ քաղաքակրթութեան առաջին շրջանին մէջ է դեռ այսօր՝ մտած է բարձրագոյն քաղաքակրթութեան շրջանին մէջ : Միտքս ինչպէս խօսք մը գոր անցեալներն Հայ ուսանող մը կ'ընէր ինձ ազգային կրթական խօսակցութեան մը մէջ . Մեր ազգն յոյժ վերացական է — կ'ըսէր — , զի Հայ վարժարանք տակաւին

յոյժ վերացական կրթութիւն մը կուտան առ հասարակ, որպէս օրադիրներէն ու մտնաւոր նամակներէ կ'իմոնանք: Արդարեւ այս ալ ճշմարտութիւն մ'է, չօշափելի՝ կրնաք բռնել իրօղութիւն մ'է: Միմեանց հեռ ինչպէ՞ս հաշտեցնենք այս հակառակ ճշմարտութիւններն. Հէգ իփէքճեանն արդեօք ի՞նչ կարծիք ունէր այս խնդրոյս վրայ. Պարոն Ստեփան Փափաղեանն իր սովորական եղանակն ի կիր անշուշտ պիտ' արկանէր՝ լուծելու համար այս հանելուկն, բսելով կամ մոնաւանդ աղաղակելով իր մեծահասոր ծայնով թէ՛ Ս. Պատրիարքն է՝ պատճառ այս հակասութեան, որպէս եւ ամեն հակասութեան ու պակասութեան: Դուք ինչպէ՞ս պիտի լուծէք, Պարոն Գրասէր, այս կնճառտ հարցն. առանց լիզոյթի կամ Սքէնէրի գիմելու՝ բառ մը չը պիտ' արտասանէք անտարակոյս. Դուք գրելու եղէք ձեր պատասխանն, եւ ես վերադառնամ ուսանողներուս:

Հայ ուսանողք մրցման ոգին ունին ընդհանրապէս. իրարու հետ կը մրցին, Յոյն ուսանողոց հետ կը մրցին, Լատին քաղին բնիկ ուսանողաց հետ կը մրցին: Այս մրցմունք՝ տարադայման կերպիւ վաստակալի եւ տաժանելի կ'ընեն Հայ ուսանողին կեանքն. այլ երբ տանի յաղթանակն, ի՞նչ փառք, Բարիլի Համալսարանաց մէջ տառջին մրցմանակ ստանալ, չարժէր միթէ արնիլ ու տաժանիլ այս նպատակին համար: Որքան ալ աշխատի, սակայն կը տեսնես զիչերն որ ուսանողն ստուերի մ'եռեւէ կ'երթայ սրտատրոփ, ստուեր՝ որ իր թեւոց մէջ ընդ հուպ մարմին պիտ' տռնէ — եւ դուցէ հոգի...: Զուարճացէք, Հայ ուսանո՛ղք. բնութեան պատուէրներուն ալ անոացէք — եւ արդէն անհնար է պատուիրանազանց բլլալ անտարիժ. վայելեցէք կեանքն, այլ ո՛չ այն դառու զաւակին նման՝ ոյր շուայտ կենաց պատկերներն իր բանաստեղծութեանց հետ եւ իր բանաստեղծութեանց մէջ կրկին ու կրկին կը տաղադրուին, ձեռքէ ձեռք ու չրթ ունքէ չրթ ունք կը թռանին. Զեւ ս՛վ կ'արգիլէ կարդալ Ռօյալն, կամ թէ կարդալ Նաւոննան. սակայն եթէ կեանքն ալ ուղէք ապրիլ այդ վտեմ հատուածոց հեղինակին՝ Յուանասի մեծագոյն բանաստեղծին՝ Ալֆրէտ աը Միւսէլին, ո՛հ, յայտժամ պիտի կորնչիք անսերունդ. թէ վարսաւոր ծառին հետ՝

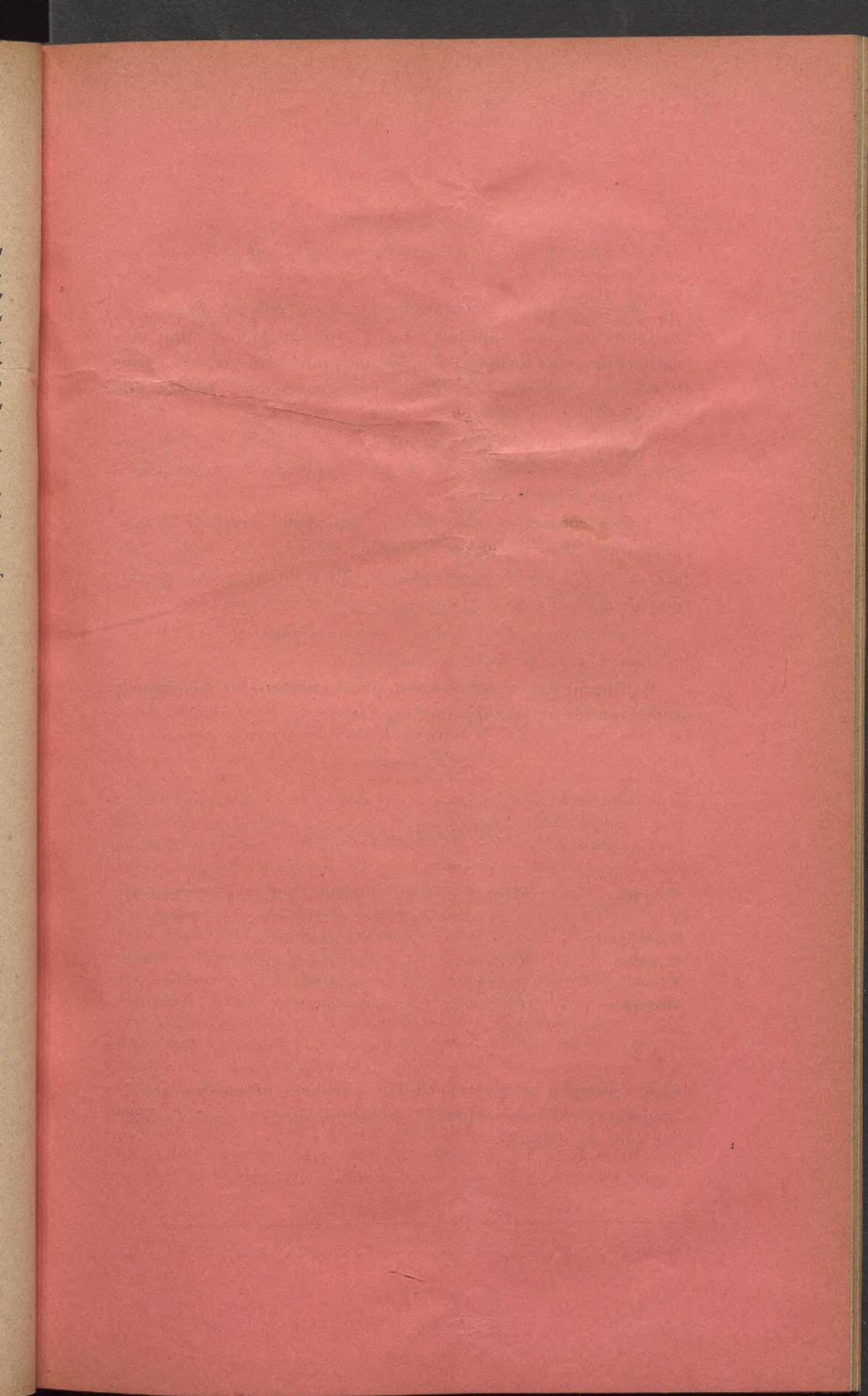
ի մարդկանէ լացողներ ալ գանուին ձեր գերեզմանին վրայ , թէ կուտանք եւ երիտասարդք՝ գիշերայն կամ յայտ յանդիման՝ սրտիներ ալ բերեն — եւ հրայրեաց սրտեր — թափել ձեր տճիւններուն վրայ՝ կենդանագոյն իրենց համար քան ընդ իրենց կենդանի էակաց կենդանութիւնն , թէ անմահանաք ալ ու ձեր արձանք՝ հոս կամ հոն՝ օր մը բարձրանան հրապարակաց վրայ , թէ արժանանաք այդ արտասուաց եւ այդ փառաց , սակայն հանրային խիղճն՝ անողոք՝ ըզձեզ պիտի դատաւարտէ միշտ եւ հանապազ . բողոք մը , կշտամբանք մը , անէծք մը , բիւր անէծք , ձեր արձաններէն ու ձեր հանգստեան բլուրէն ու բուրգերէն աւելի վեր պիտի բարձրանան՝ մինչեւ Յաւիտենականութեան ու մինչեւ ի յաւիտեան . . . :

Ըսած էիք , Պարոն Խմբագրագետ , թէ Հանդիսին վերջն հինգ-վեց երես պիտի ձգէիք Բարիլեան թղթակցութեան համար : Ահա հինգ-վեց երես լցուեցան . եւ սակայն բան մը չըսի դեռ ամսոյն՝ կամ մանաւանդ՝ տարեգլուխէն սկսեալ պատահած կարեւորագոյն եղելութեանց վրայ . նոր տարւոյն վրայ՝ որ իր կառքն յառաջ կը վարէ , մինչդեռ Բարիլեան կառապանք՝ գործադրոյ հիւանդութենէն բռնուած՝ ոչ եւս կը վարեն կառք ու փառք . Չըսի դեռ բան մը Նիսի Համագլխային Արուեստահանդէսին վրայ՝ զորմէ այնքան խօսեցան Նիսէն վերադարձօղք , կամ այն հոշակաւոր Մանէնկարչին արուեստահանդէսին վրայ՝ զոր տմանք վեր կը քաշեն ոմանք վար : Չը խօսեցայ Ֆռանտական կաճառին ընդունելութեանց , եւ նորրեմբեր կաճառականաց , Բայերբօնի , Ասլուի , Գօրէի եւ ար Լէսէրսի ճառերուն ժողովրդեան կողմէն եղած ընդունելութեան վրայ . խոհարարաց պարահանդէսին ու հիւանդաց նուագահանդէսին վրայ . թատերական ներկայացմանց ու գրական դատաստանաց վրայ — զի տղամահ զործոց հրատարակութեան առթիւ դատ ո՞րն պատճառ պիտի բացուի հոս , ու գրօնագրաց ալ միանգամայն զործ պիտի բացուի . Չը խօսեցայ փաստաբանաց ժողովոյն՝ Օրէնագիր ժողովոյն՝ բացման , ու Գրական անկերակոցին՝ Ֆռանտական կաճառին՝ դրանց փակման վրայ , ըստ սրում անմահից թիւն այժմ լրացած է՝ Ֆրանսաի մեծագոյն մատենագիրն — խմբ ժողովուրդն — Ալիագէմիէն դուրս մնալով միշտ . Չը խօսեցայ Ռուհէի մահուան վրայ . հէգ մեծ նախկին նախարարա-

պետն՝ իր կսկիծին չը դիմացաւ, Կամպէդզաի մահուան վրայ չատ չապրեցաւ . . . Ձը խօսեցոյ ստիկտեալեալ Պահ . . . Պարոն Մասէի ալ ասպարէզէն մեկուսացման վրայ, եւ այն Ոճրագործութեան քանգարանին վրայ զոր կազմած է Բարիքի նախկին ոստիկանապետն, որ եղերախաղ մը շարագրելու վրայ է կարմիր ու սեւ իր յիշատակներն հաւաքելով. Ձը խօսեցայ Հերովիկայայ ներկայացման, Մարնէի երաժշտական տաղանդին, հանգուցեալ Օկիւոդէն-Սլէքտանդը-Տիւմանի նկարչական տաղանդին, եւ այլ նկարչաց, երեսփոխանաց, գրագիտաց ու վիպասանաց մահուան վրայ. Հապա բարեկենդանն, ո՞վ պիտի խօսի Մեծ բարեկենդանին նախատօնական զուարճութեանց, բարեկենդանին առուր դիմակներուն ու մեծ քաղաքին զգրգիւններուն, ու Մեծ պահոց առաջին երկուշաբթիին կիսադահլի ու կիսադիմակ խրախճանաց վրայ: Կը կըքեմ թուղթս, հին բարի ժամանակին բարեմաղթութիւնն ուղղելով համայն համակրօն եղբարցս. Բաւիս պահիք զայ վրանիդ:

ԼՈՒՏԷՍ

ԱՐԵՒԵԼԻՔ ՕՐԱԹԵՐԹ. — Ջերմապէս կ'ուրախակցինք նորածին Արեւելք օրաթերթի պատուարժան Տնօրինութեան՝ այն բարձր խոհականութեան համար, զոր ցոյց առաւ՝ փոփոխ յախառն պատասխան մը հրատարակելու երկրագունեի քննադատութեան՝ իմաստնաբար օգտուելով մեր գիտօղութիւններէն եւ զգալի բարեօքում մը յառաջ բերելով նոր օրաթերթին խմբագրութեան մէջ: Արդարեւ Արեւելք՝ խրախճարական տեսակետով ընդհանրապէս՝ տակաւին Մաւխի հաւասարաստիճան թերթ մը չը կրնար նկատուիլ (կրնան ընթերցողք բազմաթիւ Մաւխի Ազգային տեսութեանց, Ազգային ժողովոյ, պարահանդիսից, եւլն, նկարագրութեանց խմբագրութիւնն՝ Արեւելքի յօդուածոց խմբագրութեան հետ). սակայն սիրելի է մեզ յուսալ թէ նոր օրաթերթին Տնօրէնութիւնն՝ նորանոր ջանիւք՝ պիտի յաջողի վերջապէս Հայոց առաջին օրաթերթին մակերեւոյթին բարձրացնել Արեւելքն, որ առաւելութիւնն այսօր Մասիսի վրայ՝ քաղաքական նորալոյս առատութեան մէջ կը կոյանայ: Պարս կը համարինք այս առթիւ ի սրտէ խնդակցիլ Արեւելքի գիտական անխոնջ աշխատակից Մեծապատիւ Յովսէփ Եղեանֆեանին, որ պիտի արտադրենք Հանդիսիս մէջ Պարսահանդէսի եւ Գիսսիսի հանդիսի խորագրով ընտիր յօդուածն, եթէ լայն եւս ըլլար Երկրագունեի չըջանալն: Եւանդագին կ'ողջունենք Տիրացի վերերեւումն ալ Հայ մամլոյն — Արեւելքի — մէջ:

Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ք

Ներագուցք կը հրատարակուի ամիսն անգամ մը :

Տարեկան բաժանորդագինն է՝ 4 . Պոլսոյ համար երկու արծաթ մէնիս, գաւառաց համար յիսուն դանեկան արծաթ, օսար երկիրներու համար 12 ֆրանկ , բոլորսարութեան ծախսն ընկերութեանս վրայ լինելով :

Բաժանորդագրութեան տեղին է Մեծ . Աւեսիս էֆէնսի Եօրսամեանի գրասենեակը , Կ . Պօլիս , կամուրջին զուլսը , Վալիսէ Սուլթան խան , քիւ 6 :

Խմբագրութեանս վերաբերեալ գրութիւնք ուղղելի են առ Հանդիսիս Տնօրէն՝ Եղիա Տէմիրճիպաշեան , Կ . Պոլիս Հափուզլու խան , միջին յարկ , քիւ 4 : Տնօրէնը գրասենեակը կը գտնուի՝ Հինգաբքի եւ Շաքար օրերը կէս օրէն յետոյ :

Իւրաքանչիւր քերթի գինն է չորս դանեկան :

Կը վաճառուի հետեւեալ տեղերը՝

Կ . Պոլսոյ Հայ գրավաճառաց խանութները . Պահնէ քաղաքի ջրավաճառաց ու բոլորավաճառաց տղա :

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

Փարիզ . Մեծ . Գաբրիէլ Էֆէնսի Էգնայեան (M. Kapriel Eknayan, Rue du Faubourg Montmartre 47, Paris)

Մանչեսթըր	»	Գ.	»	Մոլսովաթեան
Վարնա.	»	Կարապէտ	»	Յովսէփեան
Կարին.	»	Յակոբ	»	Համամեան
Նօպլաս	»	Սիմեան	»	Քիրմեան

 Հասցէի փոփոխութեան եւ քերթերու քննունելութեան անկանոնութեան պարագային , Տնօրէնութեանս՝ ժամանակին իմաց տալ կը խնդրուի :